

זשידו נערי פּעשטיבאַל

2013. augusztus 25 – szeptember 2.

Információ és jegyvásárlás: <http://zsidonyarifesztival.hu/>

Vasárnapi gyerekek

2013. augusztus 22., 19.00
Átrium Színház

Budapest Klezmer Band: Haszene

2013. augusztus 25., 19.00
Dohány utcai zsinagóga

Bornai Tibor és barátai – Tesztoszteron

2013. augusztus 25., 19.30
Uránia Nemzeti Filmszínház

Smuel Barzilai

Budapest Ragtime Band

2013. augusztus 25., 19.30
Budapest Music Center

Palya Bea – „A legszebb te vagy”

2013. augusztus 26., 19.30
Uránia Nemzeti Filmszínház

Nemzetközi Kántorkoncert

2013. augusztus 26., 19.00
Dohány utcai zsinagóga

Együtt az ÖTÖS

2013. augusztus 26., 19.30
Goldmark Terem

Boban és Marko Markovics Orkestar

2013. augusztus 26., 19.30
Városmajori Szabadtéri Színpad

Molnár Dixieland Band

2013. augusztus 27., 19.30
Uránia Nemzeti Filmszínház

Tango Apassionata Jiddisül – Sharon Brauner estje

2013. augusztus 27., 19.30
Budapest Music Center

Karinthy – Kézdy emlékest

2013. augusztus 27., 19.30
Goldmark Terem

A Muzsikás Együttes koncertje

2013. augusztus 27., 19.00
Dohány utcai zsinagóga

Eli Jaffe

Evergreen – válogatás Barbra Streisand dalaiból

2013. augusztus 28., 19.00
Dohány utcai zsinagóga

Polgár Judit estje

2013. augusztus 28., 19.30
Goldmark Terem

Fekete László
(Ritter Doron felv.)

PÁR-BESZÉD – Dés László, Dés András, Parti Nagy Lajos és Spiró György estje

2013. augusztus 28., 19.30
Uránia Nemzeti Filmszínház

Asamblea Mediterranea

2013. augusztus 29., 19.30
Uránia Nemzeti Filmszínház

Lajkó Félix és zenekara

2013. augusztus 29., 19.00
Dohány utcai zsinagóga

SZÓ ÉS SZAXOFON – Dés László és Esterházy Péter estje

2013. augusztus 29., 19.30
Goldmark Terem

Swinging Amy – Szűcs Gabi estje

2013. augusztus 31., 21.00
Uránia Nemzeti Filmszínház

Ivri Lider koncert

2013. augusztus 31., 21.00
Budapest Music Center

David D'Or

Gioacchino Rossini: MÓZES – koncertszerű előadás

2013. szeptember 1., 19.00
Dohány utcai zsinagóga

Jiddis szvit – Glanzberg-est

2013. szeptember 1., 19.30
Uránia Nemzeti Filmszínház

Találkozás az „Égi játszótársak”-kal – Békés Itala és Koltai Róbert estje

2013. szeptember 1., 17.00
Goldmark Terem

A Makkabia a világ zsidó sportolójának legnagyobb találkozója Izraelben. Képeinken a magyar csapat bevonulása a megnyitónépszerűre

A képen a Párizsi Nagy zsinagóga látható, amelyben stílusos dekorációval búcsúztatták azt a 800 hittestvért, akik a közeljövőben alijáznak

Mártír-istentiszteletek 2013/5773

Sopron

Sopron

Sopront 1944. március 19-én szállták meg a német csapatok, és egy ideig semmi durva fizikai atrocitás nem történt a zsidó lakossággal szemben. Az első aggasztó jel az volt, amikor májusban itt is elkészítették az úgynevezett Jaross-listát, melyen 1803 zsidó, 54 kikeresztelkedett és 13 kivételezett személy szerepelt: ez lett a gettósítás alapja, majd kinevezték a Zsidó Tanácsot is, melynek elnöke Rosenheim Zsigmond kereskedő lett.

Ezt követően már gyorsan peregtek a tragikus események: május közepén a német Ostkommando utasítására kiválasztották a zsidók összeköltöztetésére szolgáló utcákat és házakat. A Paprét mellett kijelölték gettónak az Új utcát is, melynek mindkét végét lezárták. A gettók lakásait este 9 és reggel 7 között nem hagyhatták el, vásárolni is csak adott időpontokban mehettek, de akkor is csak a számukra kijelölt üzletekbe.

A tragédia utolsó felvonása június 29-én, hajnalban kezdődött, amikor a csendőrkülönítmények a gettók lakóit sorba állították, majd áthajtották őket a Jakobi-féle gyárépületbe (ma egyetemi kollégium az Ady Endre úton), július 5-én pedig kiterelték őket a Déli pályaudvarra, ahol már vagonok várták őket. A városból és környékéről összesen mintegy háromezer embert vitt a szerelvény Auschwitzba, ahonnan mindössze kétszázhetvennégyen tértek vissza...

Minderre emlékeztek a mártír-istentiszteleten, melyen ott volt Fodor Tamás polgármester és Sándor Péter, a hitközség elnöke is. A beszédet Radnóti Zoltán rabbi tartotta.

Pécs

A temetőben elsőként Páva Zsolt polgármester szólalt fel, többek között megemlékezett az 1944-es év szomorú eseményeiről, melyek so-

rán a város értékes polgárait vesztette el. Hangsúlyozta, hogy ma biztosítva van a helyi zsidóságnak, hogy képességeinek megfelelően megtalálja helyét, tehetségének megfelelően dolgozhasson, szabad a hitéleti lehetősége. Örvedetesnek nevezte, hogy széles társadalmi összefogással, több mint százmillió forintos támogatással a jövő évre megszépülve, gazdag tartalommal várja majd a hívőket, érdeklődőket a zsinagóga. Vargha Dezső a Pécsi Szépművészeti Társaság elnöke és Városvédő Egyesület nevében mint levéltáros azokról az új kutatási eredményekről szolt, melyek bizonyítják az egykori városi közigazgatás felelősségét a zsidóüldözésekben. Goldmann Tamás hitközségi elnök személyes tapasztalatai alapján szolt arról, hogy milyen fontos napjainkban a holokausztra emlékezni, tanulásaira a figyelmet felhívni. Lényegesnek tartotta, hogy a tervezett zsinagógai dokumentumkiállítás mindezt eredményesen segítse. Klein Ervin kántor gyászimája után Schönberger András főrabbi hangsúlyozta, hogy amikor emlékezünk, emeljük fel hangunkat azokkal szemben, akik a szomorú múlt tagadói szeretnének lenni, s újra kirekesztést, gyűlöletet kelteni. A pécsi és a kaposvári hitközség képviselői, majd az állami, társadalmi szervezetek delegáltjai elhelyezték koszorúikat az emlékfalnál. Felkeresték a résztvevők a hajdani gettó Mártírok utcai épületét, és megkoszorúzták a falán lévő emléktáblát. Befejezőként a templomban gyászistentiszteletet tartottak.

Mitzki Ervin

Pápa

2700 mártírra emlékeztek a temetőben. A Himnusz hangjaival kezdődő, gyászimával folytatódó mártír-istentisztelet Szerdóczy Ervin újpesti rabbihelyettes tartotta. Beszédében hangsúlyozta, ez a város a zsidókkal együtt volt az, ami volt. Ami-

kor nincsenek zsidók, a zsinagógában is csak üresség tátong. Miért engedte a világ, hogy ez megtörténjen? Miért nem álltak ki a zsidókért? Ez a város zsidó lélekben bővelkedő, magányos hely maradt.

A megemlékezésen részt vett többek között Kovács Zoltán kormány megbízott, országgyűlési képviselő, Gógós Zoltán országgyűlési képviselő, Áldozó Tamás polgármester, Unger Tamás alpolgármester és a történelmi egyházak képviselői.

(Forrás: papa-ma.hu / Babos Petra)

Kaposvár

A zsinagógában először gyertyát gyújtottak és kádist mondtak. Ezt követően Róna László elnök és Suchman Tamás emlékező beszéde hangzott el. 1944 nyarán a vasútállomásról deportálták a „végső megoldás” helyszínére a kaposvári és környékbeli zsidóságot. A Baross utcai emléktábla előtt Szita Károly polgármester beszélt a várost ért veszteségekről.

A temetőben az auschwitzi hamvakat tartalmazó urna tövében Gyenesi István, a Somogyért Egyesület elnöke emlékezett. Ezután Schönberger András főrabbi tartott gyászistentiszteletet. A kántori teendőket ezúttal hárman látták el: Klein Ervin, Sándor György és Petrovits Péter.

A résztvevők mindhárom helyszínen kövekkel, virágokkal, koszorúkkal tisztelegtek a meggyilkoltak emléke előtt.

(folytatjuk)

Programajánlat

AUGUSZTUS

Herman Klub
(1075 Budapest, Síp u. 12. fszt.)

7., szerda: Filmklub
12., hétfő: Játékdélután
14., szerda: Mindenki születésnapja, zenés műsor. Fellép a Sabbathsong
22., csütörtök: Séta a Margitszigeten

27., kedd: Beszélgetés aktuális kérdésekről, meghívott vendégünk Breuer Péter külpolitikai szakértő, újságíró

29., csütörtök: Beszélgetés közelgő Nagyünnepünkéről

Péntekenként beszélgetés, teadélután.

A klubprogramok 14 órakor kezdődnek.

A Herman Klub munkatársai minden érdeklődőt szeretettel várnak.

MEGHÍVÓ

2013. szeptember 1-jén, vasárnap, délelőtt 9.30-kor a Rákoskeresztúri temetőben (Budapest X., Kozma u. 6.) a mártíremlékműnél, utána az ismeretlen munkaszolgálatos emlékművénél gyászmemorialis emlékezést tartunk mártírhalált halt drága hittestvéreink emlékére.

Az emlékbeszédet Deutsch László főrabbi mondja.

A kántori funkciót Szilágyi Gábor kántor látja el.

A megemlékezésre tisztelettel meghívjuk hittestvéreinket, és megjelenésükre számítunk.

Budapesti Zsidó Hitközség
Chevra Osztály

A BZSH is átvilágít

Július 22-én tartotta soros havi ülését a BZSH Elöljárósága, melyet Tordai Péter elnök nyitott meg, majd a meghirdetett napirendi pontok kerültek sorra. Az Elöljáróság hosszas tárgyalást követően egy tartózkodással megszavazta Tordai

Péter előterjesztését, miszerint a BZSH szervezete – csatlakozva a Mazsihisznél vezetőségi határozatban elfogadott gazdasági átvizsgáláshoz – független, külső szakértők bevonásával szintén elindítja a szervezet gazdasági átvilágítását.

Lauder: A magyar zsidóság nincs egyedül

A ZSVK elnöke gratulál Heisler Andrásnak

„A Zsidó Világkongresszus vezetősége és a Zsidó Világkongresszus amerikai részlegének nevében azért írunk Önnek, hogy kifejezzük elkötelezettségünket Ön és a magyarországi zsidóság felé abban a küzdelemben, amelyet a Magyarországon tapasztalható, egyre erősödő antiszemitizmus ellen folytatnak.

Rendkívül fájó, hogy a magyar zsidóságnak nap mint nap szembesülnie kell azzal, hogy zsidótemetőket gyaláznak meg, horogkereszteket festenek a zsinagógák falára, izraeli zászlókat égetnek és hasonló gyalázatos tetteket követnek el.

Kérem, folyamatosan értesítsen minket a zsidóság magyar ágának helyzetéről ezekben a nehéz időkben. Biztosak lehetnek abban, hogy a Zsidó Világkongresszus amerikai részlegén belül minden tőlünk telhetőt megteszünk az Önök jogai és biztonsága érdekében.

A magyar zsidóság nincsen egyedül.

Tisztelettel:

Ronald S. Lauder, Danny Lamm”

Éles bírálat a Claims Conference működésével kapcsolatban

Natan Sharansky, a Szochnut vezetője és Ronald Lauder, a Zsidó Világkongresszus elnöke családodottságának és megdöbbenésének adott hangot a Claims Conference utóbbi vezetőségi ülésén New Yorkban. Sharansky és Lauder elmondta: a Claims Conference-t külső szervezeteknek kell megreformálniuk.

A felháborodás oka, hogy nem hozták nyilvánosságra azt a 2001-es levelet, amely csalásra hívja fel a figyelmet a kárpótlási ügyekkel kapcsolatban. Ezt Sharansky és Lauder „teljességgel elfogadhatatlannak” nevezte. A Claims egy későbbi levelet sem hozott nyilvánosságra, amelyben Julius Berman vezetőségi tag és jogi képviselő a kiszivárogtató levéllel kapcsolatban tett jelentést.

Berman 2002-ben lett a Claims Conference elnöke. Két évtizeden keresztül a Claims Conference alkalmazottai 57 millió dollárt tüntettek el. Az összeget a holokauszt túlélői számára kellett volna átutalni.

A mostani vezetőségi ülésen belső vizsgálatot rendeltek el és a felelősöket keresik

A vezetőség összetételével kapcsolatos jelentés azt javasolja Bernmannak, hogy hozzon létre egy bizottságot a Claims Conference struktúrájának és irányításának felülvizsgálatára. A bizottságban a jelenlegi vezetés mellé legfeljebb három olyan személyt is ki kell nevezni, akik más szervezetek vezetői.

Sharansky és Lauder a javaslattal kapcsolatban hozzátette: szükséges, hogy a bizottság világos többsége fel legyen hatalmazva az új ajánlások elfogadására. A Claims-től független zsidó közösségek és Izrael állam képviselői is legyenek benne a bizottságban.

A Claims Conference-től függet-

len különleges bizottságot is felállítanak annak érdekében, hogy a Szochnut és a ZSVK által feltett kérdésekre választ kapjanak. Smuel Hollandernek, a Claims Conference ombudsmanjának vezetésével készülnie a jelentés. Hollander egy személyben lenne felelős a különleges bizottságnak, amelynek a jelentéssel hat hónapon belül kell elkészülnie.

„Sajnos nagyon régóta nő a szakadék a Claims Conference eredeti célja és aközött, hogy a feltételezések szerint a szervezet zárt klubként működik, amely nemigen átlátható és elszámoltatható a döntéshozatali folyamatban. A mostani jelentés hangsúlyozza, hogy sürgősen közbe kell lépni. Támogatom a jelentésben foglalt ajánlásokat, amelyek lehetőséget teremtenek arra, hogy a szervezet összetételét és vezetőségét átvizsgálják” – nyilatkozta Sharansky a Jerusalem Postnak adott interjújában.

A Claims Conference szóvivője eddig nem válaszolt az újságíró megkeresésre.

Sam Sokol írása alapján
Jerusalem Post / Mazsihisz

***

A hír igaznak bizonyult, megdöbentető! Ismétlem, igaznak bizonyult. És ha így történt, akkor hadd idézzem a néhány éve bemutatott film címét: Becstelen briganták.

(kép)

Körzeti kitekintő

Szeged

Az Új Zsinagóga rekonstrukciója javára Olivia Heredia (mezzoszoprán), Andreas Betschart (harsona) svájci, Marosvári Dorottya szegedi és Szlovják István újvidéki fiatal művészek adtak nagy sikerű koncertet Xavier Montsalvatge, Hidas Frigyes, Ligeti György, Johannes Brahms és Chick Corea műveiből. A „Zenei utazás” hangversenyét Maczelka Noémi egyetemi tanár, zongoraművész, az alapítvány ügyvezetője mutatta be, és szolt az alkalmak születéséről, történetéről is.

***

Az idegenforgalom fellendítésére az SZTE Zeneművészeti Karával együttműködésben a Szegedi Szabadtéri Játékok műsornapjain Csanádi László zongoraművész, a zsinagóga zongoristája tart vasárnap délelőttönként orgonabemutatókat az Új Zsinagógában. A hagyományos zeneművek mellett zsidó dallamok is vonzzák a közönséget.

L. A.

Halálozások

Mély fájdalommal tudatjuk mindazokkal, akik ismerték, tisztelték és szerették, hogy Mátrai Ferencné született Weisz Klára életének 92. évében elhunyt. Fia, Gábor köszönetet mond mindazoknak, akik édesanyját utolsó útjára elkísérték.

Zoltai Gusztáv beszéde a Fánál...

Tisztelt Emlékezők!

Ezen az emlékművön, e szimbolikus fán szimbolikus levelek vannak, de a rajtuk lévő nevek igaziak.

Nem elég az emlékmű, nem elég az elpusztítottak számának felírása. Három generáció nőtt fel, három emberöltő telt el a holokauszt óta.

Egyre kevesebben vagyunk, akik láttuk, szenvedtük, túléljük a szörnyű tragédiát. Utódainknak és nekünk is 69 év után többet mondanak, sokkal többet jelentenek a nevek!

Mert mögöttük emberek állnak! Mi – ellentétben apáinkkal, nagyapáinkkal – a zsidó mártírológiát nem csupán könyvekből ismerjük.

Mi szereplői, tanúi vagyunk e történelemnek, egyszerre lép elénk a régmúlt, a közelmúlt és a jelen.

Ez az emlékmű Jeremiás próféta szavaival – a köznéphez is szól.

Igen, ennek az emlékműnek szólnia kell: **mindenkihez.**

Azokhoz is, akik gyászolnak, amíg élnek, azokhoz is, akiket a kegyelet vagy az együttérzés hoz el esztendőről esztendőre ide.

De azoknak is üzen, akiknek ha erre visz az útjuk, le kell sütniük a tekintetüket, mert lelkiismeret-furdalásuk van.

Az emlékezés és az emlékeztetés a túlélők kötelessége, ezt tesszük immár 69 esztendője.

Az utóbbi években sajnos sokszor másként emlékeztetnek bennünket az események. Ahányszor azt halljuk: nem volt Auschwitz, **EMLÉKEZÜNK.**

Ahányszor ott látjuk nyilas egyenruhában menetelni a kopaszra nyírt neonácikat: **EMLÉKEZÜNK.**

EMLÉKEZÜNK, mert emlékeztetnek bennünket. Antiszemita írók, költők műveit a nemzeti alapantantvbe iktatják, és ezzel mérgezik a felnövő generációkat.

EMLÉKEZÜNK, mert Horthy-szobrokat avatnak.

EMLÉKEZÜNK, mert silány antiszemita szerzőkről neveznek el gyönyörű fővárosunkban utcát, teret.

EMLÉKEZÜNK, ha halljuk a futballmeccsek zsidózását.

Ha antiszemita szavakat szór ránk a média – mi **EMLÉKEZÜNK.**

De **EMLÉKEZÜNK** akkor is, amikor valakit azért tüntetnek ki és azért ültetnek fát, nevét áldva, a szent városban, Jeruzsálemben, mert üldözötteket mentett.

És **EMLÉKEZÜNK** akkor is, amikor olyan testvéreinkkel találkozunk, akik kolostorokban, keresztény templomok sekrestyéiben találtak menedéket.

És **EMLÉKEZÜNK** akkor is, amikor a katolikus egyház legfőbb méltósága bocsánatot kér az ellenünk elkövetett bűnökért, és kijelenti, hogy a keresztényiséggel nem fér össze az antiszemitizmus!

Tisztelt Emlékezők!

Bonyolult, terhes világban élünk. Szívünkben ott hordozzuk a múltat, de a jövőre készülünk.

Büszkék vagyunk zsidóságunkra, és jóleső érzéssel élünk e hazában.

Erőnkkel, tehetségünkkel, szorgalmunkkal ezt az országot szolgáljuk zsidó identitásunkkal, nincs félelem bennünk, de nem is hagyjuk megfélemlíteni magunkat.

Büszkék vagyunk öntudatos zsidóságunkat vállaló fiataljainkra.

Tudjuk, hogy számíthatunk a nemzetközi zsidóságra. Tudjuk, hogy mellettünk áll a Magyarország többségét alkotó tisztességes társadalom. Mellettünk van a világ egyik legfejlettebb országa és társadalma, testvéreink, Izrael népe.

Lödör vador – nemzedékről nemzedékre már a harmadik generáció is megszületett azóta, amikor azt hittük, hogy nincs tovább. Még élünk néhányan azok közül, akik 69 évvel ezelőtt átéljük az átélhetlent.

Lödör vador – azóta adjuk át utódainknak, hogy mit tettek velünk, hogy megaláztak, hogy megszegyenyítették, hogy gázkamrába küldtek, hogy elégették.

De mintegy fél évszázad után a mécsesek, a virágok és a könnyek után már megtanultunk mosolyogni is.

Gyermekeinkben és unokáinkban gyönyörködni. Héber dalaik – **Ám Jiszráél cháj** – közben elmerengeni izraeli élménybeszámolóikon, örülni, nekik legalább megadatott, amint egymás vállát átfogva hórúznak.

Lödör vador – 69 év után már azokról is beszélünk nekik, akik mentettek, akik miatt senki nem használhatja a fasiszta nép jelzőt. 69 év után megbékélésünk zálogaként nyugtázzuk fontos politikai tényezőktől a bocsánatkérést, a keresztény egyházaktól meg a megkövetést.

A holokauszt azonban számunkra egyetlen percre sem feledhető. Mérheterlen volt a veszteségünk, túl mély a fájdalomunk, a szenvedés, a kín, ami meghaladott minden elképzelhető.

Vagyis nem az úgynevezett holokausztipar, mint ahogy az újnácik gúnyosan emlegetik a vészkorszakot, hanem az erendelő gyilkos indulat lett undorítóan borzasztóvá, hiszen a megölték száma túlhaladta a megfoghatatlant.

Egyetlen gyilkosság is sok, hatmillió, benne a magyarországi hatszáz ezer, szinte ki-mondhatatlan.

Hiszen mérnöki szisztémával, tábormoki igyekezettel pusztítottak el gázzal és tűzzel, éhséggel egy egész népet.

Mohácsot 1526 óta a magyar nemzet temetőjének tartjuk, persze joggal, de ott és akkor nem irtottak ki csecsemőt, kisgyereket, szülőasszonyt és idős embert; ez a különös nagyipari figyelem csak a zsidóknak jutott osztályrészül.

Hát akkor a gyászt, az emlékezést miért nevezi lekicsinylően egy parlamenti párt – a Jobbik – holokausztiparnak?

Úgy látszik, az emberietlenség sem akkor, sem most nem ismert határt...

Igen, ez a csodálatos emlékfá a holokausztra emlékeztet. A SOÁ-ra. Az égő áldozatra és a rettenetre.

A Horthy-Magyarország első, második és harmadik zsidótörvényére, a munkaszolgálatra, a vagonokra, a nyilasok és csendőrök rémuralmára, a Duna-parti sortüzekre és a rámpára, a Maros utcai kórház betegeinek és orvosainak lemészárlására, az árpád-sávok zászlókra és a bakancsos-egyenruhás járőrökre.

Mit is mondhatnánk ezek után itt, az Emanuel Emlékfa földig érő ágai mellett?

Hogy: **NEM!** és **NEM!** és **NEM!**, mert ezen az úton nincs és nem lehet tovább. Senki ne feledje: ezt a gettót már felszabadították egyszer a szovjet csapatok. Éppen ezért a gyilkos hajlandóságú erőknél tudniuk kell: ők ezután is egyedül vannak! Európa, a szabad világ ellenük fordult, és mindig ellenük lesz.

Igen, ezt üzeni nekünk Emanuel Emlékfája. És kérem Önöket, erre az üzenetre gondoljanak azok is, akik nem akarnak visszatérni a sötét múlt felégetett világába.

Lödör vador – szóljon az üzenet az utánunk jövőkhöz: megbocsátani nincs jogunk, de a megbékélés már a mi feladatunk is. 69 év után költőzön béke a lelkiünkbe.

...és Totha Péter Joel rabbié

1946 novemberében, amikor az évszázad egyik legnagyobb hóvihara készült rátörni New York államra, Gerda Weissmann Klein éppen hazafelé igyekezett az élelmiszerboltból.

A bevásárlást nagyon fontosnak tartotta, mert a termékeken látható képek és szavak segítségével tanulta új hazája nyelvét, az angolt. Az áruval megrakott polcok biztonságot adtak számára, végtelen bőségük azt jelentette, hogy talán soha többé nem kell éheznie.

Miután hazaért, kipakolta a bevásárolt holmikat, fogta a nemrég vett kenyert, letelepedett a nappaliban található ablak mellé, és a kavargó hóvihart nézve, enni kezdett.

Ekkor a friss kenyér sós lett ráhulló könnyeitől. Miközben evett, arra emlékezett, miről álmódott a nélkülözés hosszú-hosszú ideje alatt. Amikor arról álmódott, hogy tiszta, csendes helyen, békességben annyit eszik majd, amennyi csak jólesik, amikor arról álmódott, hogy meleg szobában, biztonságban hajtsa majd le a fejét, de arról biztosan nem álmódott, hogy mindezt mennyire magányosan fogja majd tenni. A mindent átjáró egyedüliséget a mardosó emlékezet, a család és a barátok elvesztése okozta.

Mindenható Mennyei Atyánk...

Megilletődötten állok ezen a nagyon szép és csodálatos helyen, az Örökkévaló és Önök előtt. Megilletődötten és szomorúan! Legyenek áldottak azok, akik a mai napon eljöttek, hogy emlékezzünk. Amikor az egymás iránti szeretet, a múltunk iránt érzett felelősség és a sorsközösség gyűjti össze az emlékező lelkeket. Imádkozunk, elmélyülünk, reménykedünk.

Jób vést és veszélyt kiáltó megrendítő szavai szolgálnak mottóul e mai, fájdalommal teli napon. Sötétség legyen az a nap, és ne tündököljön rajta napfény!

Egy szörnyű időszakot idézni, emlékezni zarándokoltunk el ide, a magyar zsidóság mártírjainak emlékművéhez, hogy kádist mondjunk azokért, akiknek itt nincs is sírjuk. Egy olyan időszakot idézünk fel, ahol meggyuladt és porig égett az emberiség, és maga az ember is.

A hatodik parancsolat így hangzik: Ne ölj!

Ez a parancsolat egyszerűen megszűnik létezni, és e mondat valóság lesz.

Amikor megszületik egy kor, ahol a humánnummal telített Európa fölé a gyűlölet dermesztő fellegei kerültek, megfagyaszta a szeretetet, az együttérzést, megfagyaszta a 10 igét, és ledől a látszótt a mózesi törvények tanítása.

Fogalommá lett a szó: holokauszt. Ami teljes megsemmisülésre szánt égő áldozatot jelent, s nemigen hihető, hogy rajtuk kívül volna még nép, mely teljességében átérzi e szó pokoli jelentését.

A holokauszt volt Németországban és más európai országokban a hosszú évszázadokon át elevenen ható antiszemitizmus legsúlyosabb megnyilvánulása. A holokauszt emberek agyában fogant meg, emberek hajtották végre, és embereket ölt meg, férfiakat, nőket, és gyermekeket pusztított el. Felfoghatatlan kegyetlenséggel.

Ahol a hóhérok végigjárták szerepüket, emberi mivoltukból kivetkőző fenevadak, akik tobzódtak az emberölésben, büntelen ezrek halálhőrgésében, szülők vonaglásában és gyermekek sikolyában. Sátáni gyönyörrel szemlélték tömegmészárlásuk áldozatainak vergődését, akiknek mindegyike egy világot vitt magával örökre.

A történelem legnagyobb szörnyszülőtte, Adolf Hitler, öngyilkossága előtt lediktált politikai végrendeletében arra buzdította az árja fajt, hogy folytassák a zsidók elleni harcot. Szörnyű volt ennek az embernek az elméje, és szörnyű azoké, akik ezeket végrehajtották. Csupán egyvalami volt még szörnyűbb: a bűnük.

Magyarország körülbelül nyolcszázézer zsidósága 1944. március 19-ig, amíg a németek be nem vonultak ingadozó szövetségesük területére, viszonylagos biztonságban tudhatta magát. 1944 áprilisában mégis elkezdődött a borzalom. A magyar zsidókat először gettóba zárták, majd 1944. április 29–30-án indult el az első két transzport, összesen körülbelül 3800 emberrel, Auschwitzba. A deportáltak többségét megérkezésük után a gázkamrákba vitték. Az ország 1945. áprilisi felszabadulásáig több mint ötszázhatvanezer magyar zsidót pusztítottak el.

1945. május 8-án semmisült meg a Harmadik Birodalom. Ezer évre tervezték gonosz és elmebeteg gazdáit, és tizenkét évig tartott.

12 év, 12 borzalmas év a fasiszta kirekesztő nácizmusnak.

Ami 109 677 halottat jelentett havonta, 25 195 halottat hetente, 3599 halottat naponta, 150 halottat óránként, 3 halottat percenként, és ez az átlag csak a végső megoldásnak nevezett program esetére igaz.

Ha most fognánk egy órát, akkor 20 másodpercenként számolhatnánk egy halottat.

Dániel próféta a következőt mondja látomásában a gonosz és gyilkos birodalom összeomlásáról:

„Agyagból volt a vas- és ércszobor lába, és beleomlott az éjszakába”

Így kellett történnie. Az agyaglábu ércszobornak össze kellett omlania, mert hazugságra és csalásra épült. Nem csupán azokra a hazugságokra, amelyeket napilapjaik, rádióik, kíméletlen propagandahálózataik éveken át üvöltöttek, hanem azért, mert létalapja volt hazug.

Emberek millióit hajtották rabszolgáinkra, haláltáborokba. Hatmillió meggyilkolt lélek áll most itt, hogy elmondja, miszerint volt egy kor, ahol azt hazudták, hogy minden baj okozója a zsidóság, ahol máglyát emeltek szelátszen-hosszában, és már nemcsak könyveket, nemcsak zsinagógákat, hanem embereket millióit égették el, ahol kismiszert tömegeknek családteket, mákonyul adták a zsidókat.

Agyaglábu volt ez a szobor azért is, mert hazugságait, ostoba, tudománytalan, igaztalan erkölcselenségeit hiába szajkózta éjjel és nappal a propagandájuk, mégsem segített a Harmadik Birodalom társadalmi bajain, gazdasági szerkezetén, lényegében rejelő végzetén.

Itt állunk most a Fa mellett!

Nevek és adatok, száraz ezüstlevelek sorakoznak egymásra rakva. Nevek és adatok, amelyek mögött egyszer élők voltak. Nevek, akik valahol Auschwitzban, Birkenauban vagy a munkaszolgálatban haltak mártírhalált.

Ezrek, tízezrek, százezrek, hatszáz ezer fel nem fogható irtózatosságon vonul végig ezeken a fémágakon. A magyar nép, a magyar polgárság egy részének tragédiája, mely többet mond, mint a legmeggrázóbb drámai költemény.

Nem azokhoz kívánok szólni, akik ma ugyanúgy acsarkodnak ránk, nem azokhoz, akik a sokszínű Magyarország helyett egy szürke, bezárkózó, nacionalista nemzetet képzelnek el. Akik süket fülekkel és hunyt szemekkel haladnak el a magyar zsidóság, a magyar cigányság és a másként gondolkodó vagy élő honfitársaink tragédiája mellett.

Hanem azokhoz, akik emlékezni és emlékeztetni akarnak a Horthy-rendszer tiszt urainak és azok neveltjeinek, a gyilkos, zsvány keretlegényeknek, csendőröknek, és a német semmivel sem bitangabb SS-legényeinek áldozataira.

Leitner Izabella születésnapja 1944. május 28-ra esett, nála az ünneplés nem abból állt, hogy elfújja 20. születésnapjára kapott gyertyákat, nem abból, hogy kibontsa a szüleitől kapott ajándékokat, hanem a másnap-i deportálásra való készülődéssel telt.

A vonat négy hűgával, fivérével, anyjával és ismeretlen zsidók százaival együtt a kisvárdai gettóból Auschwitzba vitte, ahol miközben rätetoválták a számát, egy másik zsidó fiatal a naplóját írta. Anna Frank találóan fogalmazta meg: „Feje tetejére áll az egész világ. A legtisztább embereket koncentrációs táborokba, börtönökbe és magánzárkákba kényszerítik, addig a söpredék uralkodik öregek és fiatalok, gazdagok és szegények felett.” Leitner Izabella apján kívül mindenkit elveszített.

A felszabadulás után New Yorkba ment, de soha nem tudta elfelejteni a gettóban, a lágerekben töltött „másik életét”.

„Az ember általában egyféleképp néz az életére. Én kétféleképpen, mert két életünk van. Attól a másiktól egyszerűen nem tudunk megszabadulni, nem akar eltűnni” – mondta...

Ezért kérünk, Irgalommal Teljes Isten, aki a magasságokban lakozol, hadd találjanak nálad nyugalmat drága zsidó testvéreink, akik szívünkben oly ragyogóak, mint az égbolt, a megérdemelt nyugalmat.

Az Irgalmas Mindenható Mennyei Atyánk adjon nekik védelmező menedéket szárnyai rejtékében, lelkiüket őrizze meg örökké, az emlékezés legyen osztályrészük, és nyugodjanak békében. Amen!

Félszáz gyerek nyaralt a kiskunhalasi zsidó táborban

„Apu, ugye jövőre is itt leszünk?”

1.

Hiába no, a magamfajta gyarló ámhórec nem is érti Róna rabbi urat!

Más rendes kétgyerekes apuka ilyentájt jól megérdemelt vakációját tölti a családjával valamelyik délteni üdülőhelyen. Az alföldi régió rabbija meg fogja magát, és gyerek-tábort csinál! És ehhez még segítők is akadnak!

Itt van mindjárt Raáb András, a kiskunhalasi hitközség elnöke. Fület nyír, sátozt ver, medencét állít, hatnyolcszemélyes hálótermet alakít ki a hitközségi épületekben. Nem hagyja, hogy a halasi kile a soá által lassú kimúlásra ítélt vidéki közösségek sorsára jusson.

– Ha ötven gyerek zsi bong a zsinagóga udvarán, az olyan, mintha Mengele képébe nevetnének: „Lám, el akartatok pusztítani, de mi túléltünk bennetek!” – mondja, miközben felfúj egy labdát a srácoknak.

Markovics Zsolt főrabbi. Szege den. A halasi táborban azonban tanító, szervező és mőkamaster egy személyben. Igen, akad, hogy cilindert húz a fejébe, és órákon át konferál, nevetet.

Ritterné Babika, Fésűsné Bakos Ági, Feldmájer Máté és a Berman család játékokat irányítva, étellel teli edényekkel egyensúlyozva, hófehér konyhai köténybe bújva dolgoznak naphosszat azért, hogy félszáz gyerek számára életre szóló élménnyé varázsolják ezt az egy hetet. Négy remek mádrich is sűrűg-forog a táborozók körül: Kinga, Hanna, Panni és Kis Csoki, míg a szigorúan kőser konyhán olyan profizmussal és fantáziával tüsténkedik a Gabikát, Icét, Vandát, Bernadettet, Kittit, illetve a székesfehérvári Jávora családát felvonultató kulináris különítmény, hogy az egy felkapott pesti vendéglőnek is dicsőségére válja.

Mi hajtja ezeket az embereket? Honnan, miből merítik az erőt ahhoz, hogy 2010 óta évről évre több és több gyereknek mutassák meg, mit jelent zsidónak lenni?

2.

A fiúcska tétovázik. Hallott már zsidókról, mondja, de még eggyel se találkozott. Református iskolába jár. Nem is érti, mit keres itt. Apukája ragaszkodott hozzá, hogy eljöjjön a táborba. A nagy miatt, aki zsidó volt, és elvitték a németek... Vagy a magyarok?... Megvonja a vállát. Végül belép a hálóterembe. Az ablak alatti ágyat választja. Egy órával később már önfeledten kergeti a labdát a „zsidó” fiúkkal.

A kislány alig tudta kívánni, hogy elkezdődjék a tábor. Most, hogy betop-

pan a hálóterembe, hevesen ver a szíve. Látja, hogy izraeli barátnője beváltotta az ígéretét, és idén is eljött Tel-Avivból Halasra. Mégis, a lába mintha oda lenne szögezve a padlóhoz. „Mennyit nőtt egy év alatt ez a Rebeka!”

pan a hálóterembe, hevesen ver a szíve. Látja, hogy izraeli barátnője beváltotta az ígéretét, és idén is eljött Tel-Avivból Halasra. Mégis, a lába mintha oda lenne szögezve a padlóhoz. „Mennyit nőtt egy év alatt ez a Rebeka!”

Hanem Rebeka is megilletődve áll a hálóterem közepén. Ő sem hisz a szemének, alig ismeri meg az újonnan érkezőt. Aztán lassan, zavartan megölelik egymást. Egy félreeső kis sarkot választanak maguknak az alváshoz,

hogy senkit se zavarjon majd éjszakába nyúló, végtelen csacsogásuk.

A picinyke gyerek vadul rázza a fejét. Aligha több hatévesnél. „Nem, nem és nem! – toporzékol. Könnyek szántanak végig sápadt kis arcán. – Itt akarok aludni!” Hiába magyarázza az édesanyja, hogy nem így beszéltek meg, a csöppség eltorzult szájával bömböl. „Semmi baj! – siet oda Róna rabbi úr. – Megoldjuk!” A gyermek ká bábán megtöri a szemét, aztán elmosolyodik. Győzött.

Abel némán gubbaszt az ágyán. Feszülten figyel a fiúszoba előtt imbolygó árnyakat. Egyszer csak nyikorogva kinyílik az ajtó. Abelt előnti a verejték. Erősen lüktet a halántéka. Egy idegen apuka lép a szobába. Kérdez valamit, Abel hebegve felel. Az apa félrebillenti a fejét. „Félsz valamitől?” – kérdezi a gyermeket. Abel bólint. Az apa melléül. „Mitől félsz?” Abel azt válaszolja: „A Gólemtől! A bátyám mondta, hogy egyszer még elvisz.” És akkor az apa mesélni kezd. A kisfiú pedig hallgatja. Lassan kiderül, hogy a Gólem igazából nem is létezik. Abel megnyugszik.

3.

Bábszínház. Kézműves-foglalkozás. Tánctanulás. Ki-mit-tud. Strandolás. Fagyizás. Látogatás a csillagvizsgálóban. Hatalmas fociderbik. „Élet-halál” pingpongmeccsek. Gitárkíséretes éneklés a táborútnél. Növényültetés. Reggeli torna. Kalácsütés. Lovaglás. Drámajáték. Bátorjágróba. Műveltségi vetélkedő. Rendőrségi nyílt nap, a rabbi megbilincselésével és börtönbe hurcolásával. Majd véget nem érő kacagás, amikor kiderül, hogy csak játék volt az egész.

4.

Hiába no, a magamfajta gyarló ámhórec nem is érti Róna rabbi urat!

Ülhetne nyugodtan a babérjain: a doktori cím megszerzése után most kineveztek egyetemi adjunktusnak, miközben objektív mércével mérve is alighanem generációkon átívelő hatású, amit az alföldi régió zsidó közösségeinek megerősítéséért tesz. Ő azonban, Raáb András halasi elnök szavaival szólva, a fű alatt is zsidót talál, és több hónapos előkészítő munkával évről évre táborot szervez a kiskunhalasi zsinagóga hatalmas, gyönyörűen parkosított kertjében.

És a lánygyermek meg tanulnak gyertyát gyújtani, tejest és húsost elválasztani.

És a fiúgyermek meg tanulják, mi az, hogy minjén, kipa, tálesz és tfilin.

És mire véget ér a tábor, közösen tudnak Smát mondani, együtt válaszolnak a Borchura, és kipirult arccal éneklük az Osze salomot.

A kiskunhalasi zsinagógában pedig sok évtized után csütörtök reggel is ki lehet venni a tórát, mert másfél minjén is kijönne a férfiakból. Péntek este pedig a hosszú ideje elhagyatott árvalkódó padosorok is megtelnek, és végre kántor köszönt-heti a szombatot.

5.

Csodák csak a Tönáchban vannak. A kiskunhalasi zsidó tábor léte és sikeressége kemény munka eredménye. A munka azonban kevés. Raáb András mellett a szolnoki, a kecskeméti és a nagykovácsi hitközség vezetői is mélyen a zsebükbe nyúltak, s aztán Feldmájer Péter és Grósz Andor professzor személyesen jöttek el a táborba, hogy saját szemükkel láthassák, jobb helyre nem is kerülhetett volna a támogatásuk.

S ha már támogatásról van szó: a tábor szemmel láthatóan kinőtte a jelenlegi kereteit. Ha jövőre is az eddigi években tapasztalt arányban gyarapodik a jelentkező gyermekek száma, bővíteni kell: a férőhelyeket és a kiszolgáló személyzetet illetően egyaránt. Ha az elmúlt három nyár tapasztalatai meggyőzik a Síp utcai vezetést a tábor anyagi támogatásáról, egészen biztosan van jövő. Márpedig, túlzás nélkül állítható: a kiskunhalasi gyerektáborhoz hasonló kezdeményezések támogatása a magyarországi zsidóság jövőjének záloga.

Nógrádi Gergely kántor

Vatikán

Ferenc pápa fogadta a Buenos Aires-i Zsidó Közösségi Központ, az AMIA ellen 1994-ben elkövetett merénylet áldozatai hozzátartozóinak küldöttségét. A 85 halottat és 300 sebesültet okozó terrorista akció mögött az iráni kormányzat és a szélsőséges Hezbollah szervezet állt. Az argentin közélet szereplői közül a pápa még Jorge Mario Bergoglio érsekként az első között követelte a bűnösök megbüntetését. 2010-ben felkereste az újjáépült AMIA-székházat, ahol találkozott a zsidó vezetőkkel. Ferenc pápa a közelmúltban a Vatikánban fogadta Claudio Epelant és Julio Schlossert, a Latin-amerikai Zsidó Kongresszusnak, illetve az argentin zsidó szervezetek szövetségének, a DAIA-nak az elnökét is.

Hollandia

Vilmos Sándor, az új holland király Maxima királyné társaságában látogatást tett az amszterdami zsidó hitközség központjában. Az uralkodópár felkereste a szomszédos zsinagógát is, ahol rabbikkal, tanárokkal és a hitközség vezetőivel találkozott. Vilmos Sándor a múlt év októberében részt vett az amszterdami új zsidó kulturális negyed ünnepélyes megnyitóján, ahol a központi zsidó múzeum, a híres Portugál Zsinagóga és más vallási intézmények találhatóak. Az országban jelenleg mintegy 40–45 000 zsidó él.

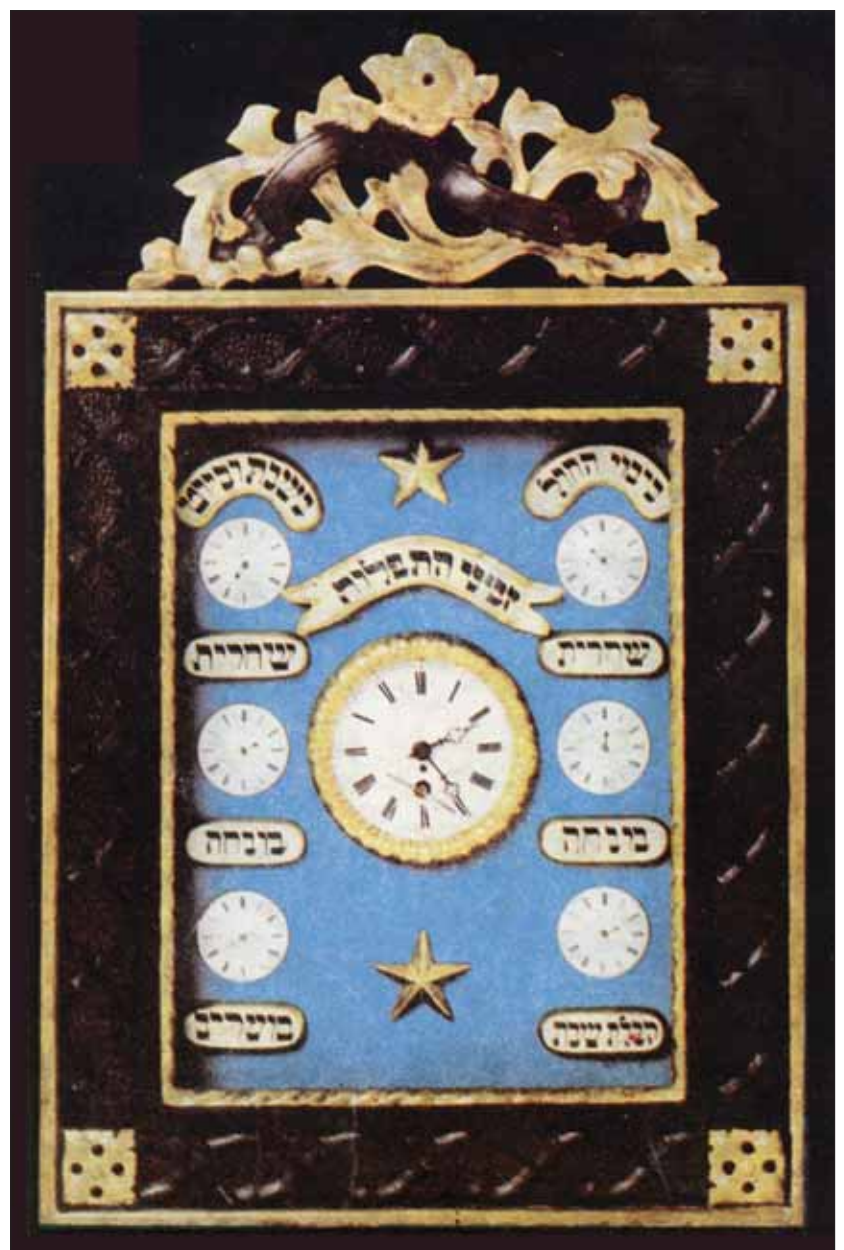
Törökország

A helyi önkormányzat felújíttatja az 1200 hívő befogadására alkalmas edirnei zsinagógát, amely a kontinens legnagyobb zsidó templomai közé tartozik. Az 1907-ben épült zsinagóga 1983-ban zárta be kapuit, és később kulturális központként működött. Hasan Duruer, Edirne kormányzója az Anadoló hírtügnökség tudósítójának kijelentette, hogy az épület helyreállítása az év végére befejeződik. A zsidó közösség istentiszteleteket és más vallási rendezvényeket szeretne a jövőben tartani a templomban, amihez a kormányzó hozzájárult. A Hrant Dink Alapítvány felmérése szerint az írott sajtóban a legtöbb gyűlölet a zsidók és az örmények ellen irányul Törökországban, akiket a keresztények és a görögök követnek. Besir Atalay miniszterelnök-helyettes a közelmúltban kijelentette, hogy „külföldi hatalmak, a zsidó diszpóra és a nemzetközi média szítja az országban zajló megmozdulásokat”. A politikus nyilatkozata miatt a zsidó közösség vezetői magyarázatot követteltek. Törökországban mintegy 20–23 000 hittestvérünk él.

Ausztria

A 16. században létesített bécsi seegassei temetőben végzett restaurációs munkák során a régészek számos, több évszázados sírkövet találtak. A köveket feltételezhetően a helyi zsidók gondosan a földbe süllyesztették, hogy megakadályozzák a sírok feldúlását a náci megszállás alatt. Oskar Deutsch, az osztrák zsidó közösség vezetője szerint a 2018-ig tartó projekt keretében a temető eredeti, háború előtti állapotában fogják helyreállítani. Deutsch elnök kijelentette, hogy a munkák befejezése után „a prágai zsidótemetőhöz hasonló műemlék az osztrák főváros egyik kulturális kincse lesz”.

kovács

Imaidők-tábla (Bohemia, 1870)

Miért gyászolunk még mindig?

Miért pont Jeruzsálem?

A harmincas években a Chofetz Chaim levelet kapott egy fiatallembertől, akit behívtak a lengyel seregbe. A levélben a fiatal katona elmondta, hogy egy távoli bázisra irányították, ahol semmilyen kapcsolata nem lesz zsidó katonákkal, nem lesz lehetőség vallásgyakorlásra, nem lesz kóser étel, lehetetlenség szombatot és egyáltalán a micvákat tartani. A kérdése a Chofetz Chaimhoz így hangzott: „Hogyan lehetséges túlélni vallásos zsidóként ezen az elhagyott helyen?”

A Chofetz Chaim válasza a következő volt: „Lehet, hogy lehetetlen tartanod mindezeket, amiket felsoroltál, de ne légy elkeseredve! Van egy dolog, amit megtehetsz, és meg is kell tenned. Mindig, amikor van egy szabad perced, beszélj az Örökkévalóhoz, és amikor ezt teszed, fordulj Kelet felé. Miért fordulj Kelet felé? Mert Jeruzsálem felé fogod irányítani a gondolataidat. Mikor ezt teszed, eggyé teszed magadat a zsidó néppel és Istennel. Tulajdonképpen minden alkalommal, amikor egy zsidó az imájával Jeruzsálem felé fordul – ő maga Jeruzsálem.” Lehet, hogy ő maga nincs Jeruzsálemben – de Jeruzsálem van őbenne.

A legtöbb zsidó részt vesz szederestén pészachkor, és tartja a jom kipur. Jom kipur legdrámább pillanata akkor következik el, amikor a nap a vége felé közeledik. Ekkor egy hosszú sófárhang hallatszik – mire a válasz: „Jövöre Jeruzsálemben!” Ugyanezzel a válasszal találkozunk a szedereste végén is. Nem véletlen.

A zsidó esküvők szerves része a következő vers elmondása: „Ha rólad megfeledekem, Jeruzsálem, fellelkezzék meg rólam a jobbom. Tapadjon nyelvem az ínyemhez, ha meg nem emlékezem rólad, ha Jeruzsálemet nem helyezem legnagyobb örömöm fölé.” (Zsoltárok 137:5) Ezután a vőlegény eltör egy poharat, szimbolizálva a gyászt és azt, hogy a pár még a legboldogabb pillanatban is megemlékezik Jeruzsálem és a Szentély pusztulásáról. A zsinagógák szerte a világon Jeruzsálem felé néznek. Mi lehet az oka annak, hogy Jeruzsálem fontossága ennyire kiemelt helyen szerepel az életünkben?

A világ nagy része számára Jeruzsálem történelme Dávid király hódításával kezdődik. A zsidóknak Jeruzsálem az a hely, ahol az embert megteremtették. Jeruzsálem Malkicedek király városa, a város, ahol Ábrahám, Izsák és Jákob imádkoztak Istenhez, a hely, amelyet az Örökkévaló kiválasztott, hogy sugározzon irányítást és spiritualitást az egész emberiség számára. Jeruzsálem a kapu, melyen keresztül minden ember imája az égbe jut. Jeruzsálem az a hely, ahol az isteni jelenlét jobban érezhető, mint bárhol máshol a világon.

Egy átlagos zsidóban rengeteg kérdés merülhet fel: mi a forrása Jeruzsálem egységének? Miért Jeruzsálem az egyetlen város, melyet megemléltünk az imáinkban? Mi a forrása a szentségének, a misztériumának az eredetének? Miért állhat Isten Temploma csakis ezen a helyen, és sehol máshol? Miért fontos Jeruzsálem státusza és sorsa olyan sok népnek szerte a világon? Miért ekkora jelentőségű a Templom? Miért érzik azt egy zsidó, hogy a világ a Templom nélkül sivár és elhagyott?

Ha ma meglátogatod Jeruzsálemet, megindítja a szépsége, a terjedelme, a lakossága, a tóratudósok ezrei és a rengeteg jesiva. Jeruzsálemben sokkal több szentség érezhető, mint bármely más pontján a világnak.

Jeruzsálem tele van zsidó élettel és Tórával. De akkor miért gyászoljuk a pusztulását még mindig?

A válasz a kérdésre az imáinkban található. Az elmúlt 2000 évben a zsidók a következőképpen imádkoztak:

„Áldott vagy Te, Örökkévaló Király, aki felépíti Jeruzsálemet.” Ez a jelen idejű imaforma 2000 éven keresztül használatban volt, még akkor

is, amikor Jeruzsálem nem volt más, mint rom és pusztaság. Miért?

A Jeruzsálemi Talmud egy meglepő kijelentést tesz: „Arra a generációra, melyben nem épül fel a Templom, úgy tekintünk, mintha akkor pusztult volna el.” A magyarázat végtelenül egyszerű. Amikor a Templomot gyászoljuk, nem egy építményt gyászolunk, amelyet 2000 éve leromboltak. A gyásznak azon alapvető tény felismerésére kell irányulnia, hogy minden generáció kötelessége a Templom újjáépítése. A kötelesség nem-teljesítésének kevéssé van köze a politikához, a vitához, hogy kié a Templomhegy, vagy az arab fenyegetéshez, miszerint háború lesz, ha a hegyen álló mecsetek működését akármilyen zsidó tevő-

A Tóra szüntelenül emlékeztet rá bennünket, hogy „a Tóra nem az égben van, hanem közel hozzánk, és minden, ami benne van, megtehető a világon”. Rabbi Eliezer Kalir üzenete számunkra: tévedés, hogy az égbe kellene mennünk spiritualitásért. A Tóra át lett adva, a spiritualitás ezen a földön megtalálható, és mindenki számára elérhető.

A Kuzari tanúsága szerint Rabbi Jehuda Halévit megkérdezte a királyt: „Miért van az, hogy más vallásokban ígéretet kapunk a halál utáni életre, míg a Tórában nem?” A rabbi válasza a következőképpen hangzott: más vallásoknak nincs más válaszuk, mint hogy hangsúlyozzák a halál utáni életet. Hogy miért? Ilyen módon nem lehet megkérdő-

nek Istennel kapcsolatot létrehozni.

Ez nem a zsidó megközelítés. Éppen ellenkezőleg: a zsidó, aki elkészít egy kóser ételt, odafigyel az étkezés előtti kézmosásra, az áldások pontos elmondására, Tóráról beszél az étkezés alatt, elmondja az étkezés utáni áldást pontosan és figyelemmel; az ő asztaláról úgy beszél a misna, mint „ze hásulchán áser lifné Hásem” (Ávot 3:4) – ez az asztal az Örökkévaló színe előtt.

Annak ellenére, hogy a misna használja ezt a kifejezést, és annak ellenére, hogy a bölcsek azt tanítják, minden zsidó asztala oltár, az átlagember mégis megkérdézheti: „Mi köze van az evésnek Istenhez?” Egy átlagos zsidó nehéznek találhatja megérteni, hogy a Sechinát a mindennapokban is megtalálhatja. Az egyedülállót és az elszakítottat érzése a Templom lerombolásának, a *churbánnak* a hozzáadéka és belső jelentése.

A Széfer Hájásár mondja, hogy minden embernek vannak napjai, amikor szeret, és napjai, amikor gyűlöl. Amikor van bennünk szeretet, minden, amit teszünk, sikerül, lát-szólag minden erőfeszítés nélkül. De mikor gyűlölünk, minden csak nehézség árán sikerül. A mi kapcsolatunk Istennel ugyanígy működik: a szeretet napjaiban elégedettek vagyunk az elért eredményeinkkel és az életünkkel, ezeken a napokon a tóratanulás inspiráló és felemelő. Azonban amikor távolinak érezzük magunkat Istentől, minden csak nehézségek árán megy, és semmi sem sikerül.

Az életünk sarkköve kell, hogy legyen, mindig Isten jelenlétében tudunk élni – tudva, hogy Ő mindig velünk van *itt*; hogy része az életünknek; és hogy Ő a forrása az örömeinknek és elégedettségünknek. Abban a pillanatban, amikor nem érezzük az Örökkévaló jelenlétét, és azt érezzük, hogy elégedetlenek vagyunk, olyankor mintha minden visszafelé sülné el. A *churbán* hatását érezzük, a Templom lerombolását. A népszerű hiedelemmel ellentétben amikor gyászolunk, nem egy építmény lerombolását gyászoljuk, hanem Isten jelenlétének hiányát.

A száműzetésben élő zsidó kihívása az, hogy a Templom hiánya ellenére is létrehozza a Templomot a saját lényében. A Templom célja az volt, hogy az embereket inspirálja arra, hogy maguk is kis Szentélyek legyenek. A Templomért gyászolunk ezáltal elismerve, hogy arra vágyunk, hogy az Örökkévaló ismét visszatérjen közeink.

A cél felé haladva

Az emberi lény testből és lélekből áll; mindkettő függ a másiktól. A testünk állapota hatással van a lélekünk állapotára és a gondolatainkra. Legbelül érezzük, hogy a testünk képes a gondolatainkra, a motivációinkra és a törekvéseinkre reagálni. A célunk az kell legyen, hogy ugyan-

olyan érzékenységgel reagáljunk spirituális szükségleteinkre, mint testünk fájdalmaira és örömeire.

Az ideális emberben a test és a lélek harmóniában működik egymással. Egy ilyen emberben a test és a lélek egy és szétválaszthatatlan. Egy ilyen emberben mindkettőre ugyanannyi figyelem jut. Nem sok ember éri el ezt a szintet, de elsődleges fontosságú, hogy felismerjük, ez kell legyen a cél.

Hogyan lehet elég erőnk spiritualitásunk kiterjesztéséhez? Életet kell lehelnünk spirituális adottságainkba, és másokat is ebbe az irányba kell próbálnunk terelni. Közeli kapcsolatba kell kerülnünk az Örökkévalóval az ima, a tóratanulás, a micvák teljesítése, a morális viselkedés, a megfelelő gyermeknevelés és a Tórára alapuló otthon megteremtése által. Amikor határozott elképzelésünk van arról, hogyan töltjük az időnket, hogyan hasznosítjuk erőnket és tehetségünket a Tóra népének felemelésére, akkor leszünk képesek a spiritualitásunk kiterjesztésére. Az erőfeszítésünk eredményeképpen közelebb hozhatjuk a napot, amikor a Templom felépül.

Amikor tiszta beávkor alacsony padokon ülünk, és siratjuk Szent Templomunk elvesztését; figyelünk fel rá, hogy az *éché* (hogyan) szó, amellyel Jeremiás siralmi kezdődnek, a magánhangzók apró cseréje után úgy is olvasható, hogy *ájéká* (hol vagy?). Amikor a Templomot gyászoljuk, ez az a kérdés, amely állandóan fejünkben kell legyen: *ájéká*, hol vagy? Hol vagy a spiritualitást és az elkötelezettséget illetően? Miért hagytad abba a fiatalkori tóratanulásodat? Miért merültél bele a karrieredbe és pénzügyi céljaid elérésébe a spirituális céljaid kárára? Mit teszel a belső éned fejlesztése érdekében?

A kihívás sokkal szembetűnőbb a ma generációja számára, mely tanúja volt Jeruzsálem és a Templomhegy visszafoglalásának. Mintha az Örökkévaló mondaná nekünk: „közelebb vagytok a végső cél eléréséhez, mint bármikor máskor az elmúlt 2000 évben. Soha sem hoztalak titeket ennyire közel a helyhez, mely zsidók millióit vonzotta századok óta.

Mégis rengeteg zsidó olyannyira távol van ettől a szent helytől, hogy nem érdekli őket, miénn-e a Templomhegy vagy sem, és nincs semmi fogalmuk arról, amit az értékes zsidó élet és a Tóra tartogat számukra. Mit tesznek mi, hogy ők is felfedezzék a csodálatos, elfeledett örökséget, amely az övék is?”

Lehet, hogy nem lakunk Jeruzsálemben, de Jeruzsálem bennünk lakozik. A feladatunk az, hogy kiterjesszük a bennünk lévő Jeruzsálemet olyannyira, hogy Jeruzsálem és a Templom legyen a spirituális központja a zsidóknak és az egész emberiségnek.

Rabbi Pinchas Stolper

Fordította: Elijor

Forrás: a *Latív Alapítvány* kiadványa

A Templom

kenység zavarni fogja. A Templom akkor fog felépülni, amikor elég számú zsidó kötelezi magát arra, hogy megváltoztassa az életét. Mikor jön el a Messiás? Ahogy a próféta mondja: „ma, ha hallgatsz a szavamra”. (Zsoltárok 95:7)

Jeruzsálem a zsidó élet szíve, az univerzum szeme. Az egyetlen hely a földön, ahol az Örökkévaló jelenléte evidens és a leginkább koncentrált. Jeruzsálemből fog jönni a végső megváltás. Jeruzsálem fog uralkodni a Messiás. Innen fog igazságot és szeretetet hozni megtépázott világunkra.

Bár a modern Jeruzsálem egy felépített és gyönyörű város, gyászolnunk kell, mert az esszenciája romokban hever. Amikor Jeruzsálemről beszélünk az imáinkban, igazából a Templomról és a templombeli szolgálatról beszélünk, az isteni jelenlétről a Szentek Szentjében és az Örökkévaló uralkodásáról Jeruzsálemben, rajta keresztül pedig az egész világon.

Mi szükség van a Templomra?

Milyen mértékben gyászolják a mai zsidók az elpusztított Templomot? Az életünk annyira sokrétű és gazdag mind spirituálisan, mind fizikailag. El vagyunk foglalva a családdunkkal, az otthonainkkal, az üzleteinkkel. Egy 2000 éve elpusztított Templom távolinak tűnik a mindennapi életünkől. Csupán néhány ember gyászolja igazán a Templomot. Még kevesebben érzik a Sechina, az isteni jelenlét hiányát. A többségnek nehéz elképzelni, milyen is az, amikor a Templom áll, és az isteni jelenlét érzékelhető.

Az egyik *kinotban*, gyászdalban, melyet tiszta beávkor mondtunk, a híres költő, Rabbi Eliezer Kalir a Templom és a Sechina hiánya fölött gyászol. Felteszi a kérdést: „Mi maradt még számunkra *itt*, ebben a világban?” E gyásznének tanítja nekünk, hogy mind a Templom, mind a Tóra ebben az egy szóban koncentráldódik: *itt*.

jelezni azt, amit tanítanak. Másfelől: nagyon keveset ígérnek erre a világra. A Tórában azonban nincs szükség arra, hogy csupán a halál utánra ígérjen. A hangsúlyt erre a világra helyezi, mert rengeteg mindent tartogat a világ az ember számára. Ennél fogva elég, ha csak utal az eljövendő világra. A Tóra felkér minket, hogy *ezt a világot* tökéletesítsük, hogy létrehozzuk Isten királyságát *itt*, a Földön. Isten parancsát hangsúlyozza: „Én vagyok az Istened, és Ti vagytok a népem.” *Itt*, ezen a világon.

Nem is lehet ennél nagyobb kihívás vagy ígéret. A Szent Templom ezt a kihívást egyértelműbbé tette. A Templomban mindenki számára világos volt, hogy a spirituális felemelkedés elérhető *itt*, ebben a világban. A Templomban érezhető volt az isteni jelenlét. Ahogy bölcseink mondják: „a Templom a bizonyítéka annak, hogy az isteni jelenlét Izraelben lakozik”. *Itt* lehetséges az, hogy az ember álmai, céljai és reményei beteljesülhessenek. *Itt* lehetséges az, hogy a bukásoktól és a büntől terhelt lélek megtisztulhasson, és élete más irányba fordulhasson. A Jeruzsálemi Templomban az Örökkévaló jelenléte olyannyira egyértelmű, hogy senki nem merné kétségbe vonni ennek erejét.

Amikor a Templomot lerombolták, a Sechina olyan volt, mint egy „madár, amely tetőről tetőre száll”. Ennek eredményeképpen meg letünk fosztva egy helytől, ahol az Örökkévaló jelenléte és a csodák egyértelműek voltak, és ezt mindenki könnyen érezhette és láthatta.

A száműzetés folytán egyre inkább eltávolodtunk a spiritualitás alapvető forrásától. A Sechina egyre távolabbinak tűnik. Manapság egyre inkább elterjedt nézet, hogy ahhoz, hogy közel kerüljünk Istenhez, olyan misztikus könyvek tanulmányozására van szükség, mint például a Zohár, a Kabbala, vagy a szent Ari írásai. Az az általános tévképzlet, hogy mindazok, akik képtelenek eme magas szintű szövegek tanulmányozására és értelmezésére, képtele-

Slomó Spitzer professzor (képünkön) előadást tartott az MTA-n rendezett Scheiber-megemlékezésen. Témája a geniza, a vallásos iratok elmentése volt. Ismertette tudományos munkásságát, amelyet Komoróczy Gézával végeztek. A héber kútforrások című műben eredeti nyelven és természetesen magyarul minden fellelhető levél válasszal együtt vagy bármilyen témához illő külhoni írás a zsidók letelepedésétől 1686-ig, a törökök kiűzéséig szerepel.

Tisztelgés a hősök, nagy emberek előtt

Czinder Antal Wallenbergnek, Brüll Alfrédnek, Ernst Lajosnak is készített emléktáblát

Negyvenöt emléktáblája tiszteleg Budapesten olyan személyiségek előtt, akit az utókornak erkölcsi kötelessége számon tartani. Ez az elvezérli Czinder Antal szobrászművészt, akár a Raoul Wallenbergnek, akár a szintén Világ Igaza díjjal kitüntetett Angelo Rottának állítandó mementőről legyen szó.

Tágas, világos műteremlakásban él Czinder Antal szobrászművész a XI. kerületben. A hatalmas ablakon, vagy inkább üvegezett falon csak úgy tódul be a fény. Az ember a felhős téli délelőttön is úgy érzi, mintha egy külön nap sütne be ide. A polcokon kisplasztikák sorakoznak – kecsesek és hivatogatók. Jó őket megérteni, végigsimítani.

– Drága a kivitelezés – mondja Czinder Antal. – Költséges dolog bronzba önteni őket. Magyarországon a kőfaragás is visszaesett. Sokáig tart egy-egy művet véglegesen elkészíteni.

Maga a művész magas, szikár természetű ember. Határozott fellépés, határozott jellem. Olyasvalaki, aki tudja, mit akar. Ha egy ötlet megszületik benne, lelki szemével rögtön látja a kész alkotást. Százötven kisplasztika viseli a keze nyomát – maga is megdöbben a számon, ha belegendol.

Családjától örökölte a művészetét – egyik nemzedék adta tovább a másikonak az alkotó készséget és látásmódot. A dédapa festőnek tanult Bécsben, az apa grafikusművész volt. Czinder Antal két évig szintén rajtot tanult a Képző- és Iparművészeti Gimnáziumban, aztán a szobrászat kezdte érdekelni. A harc az anyaggal, a pusztá matériával, amelyről Michelangelo azt mondta: ott van benne a szobor, csak ki kell szabadítani.

Czinder Antal egy kerámiaműhelyben tette próbára magát antitűs után nap mint nap, aztán elszegődött So-

mogyi Józsefhez, a Kossuth-díjas alkotóhoz. Összebarátkoztak. Mindenki azt hitte, a jó képességű fiatal embert azonnal felveszik a Képzőművészeti Főiskolára. Nem így történt.

– Szabad szájú voltam, erre felfigyeltek – emlékezik. – 1955-öt írtunk. Volt akkor egy barátom, nagyon szerettem. Nemrég kiadtak egy könyvet a főiskolai beszúgóról – köztük volt. De ezen túl kell emelkedni. Tőlem távol áll a gyűlölködés. Ráadásul annak idején, egy évvel később, 1956-ban kiemelkedően jó felvételit produkáltam, és bejutottam a főiskolára.

A magyar képzőművészek Czinder Antal szerint remek. Czobel Béláról elmesél egy anekdotát. Tudta róla, sokat volt együtt az ő nagy kedvencével, Modiglianival. Kérte, mondjon valami érdekességet a nagy olasz mesterről. „Fiam, Modigliani nagyon részeges volt, kábítószert is, de a képei, azok jók maradtak” – hangzott a válasz.

Czinder munkásságának kuriózuma az emléktábla-készítés. Nincsen szobrász Magyarországon, aki ennyit csinált volna: összesen negyvenöt őrzi a keze nyomát Budapesten. Mert a művész szereti a régi és az újabb korok jeles figuráit, és úgy véli, megérdemlik, hogy mementó őrizzék a nevüket.

Az Üllői úttól nem messze, az Erkel utca sarkához közeli egyik házban lakott Kosztolányi Dezső. Czinder tudta, hogy ott írta az Üllői úti fákat. Megkereste a IX. kerületi önkormányzatot, amely partner volt az ötlethez. Csakúgy, mint a Latinovits-emléktáblához a Mester utca sarkán. Rajta van a nagy színész összes jelentősebb szerepe, a darabok, amelyekben játszott, összesen tizenhat figura.

Az éremkészítés is érdekes feladat. – Kis felületen sok mindent kifejezni, ez benne a kihívás – magyarázza a

művész. – Ferenczy Béni, Vigh Tamás, Ligeti Erika, Asszonyi Tamás felemelték a korábban lenézett műfajt. Ma már rangja, elismerése van.

Vissza az emléktáblához. Pogány Frigyes építész-profeszor tanította Czinderét, tőle sajátították el a tudást, mi is a modern építészet. Czinder Antal megtudta, hogy a XI. kerületben, a Szőlő utcában lakott. Ahogy korábban, most is megbeszélte a részleteket az önkormányzattal. Csinált egy másik Kosztolányi-emléktáblát is arra a házra, amelyben a költő Bartók Béla úti lakása volt. Ott élt nő emberként, ott született a gyermeke is. Aztán elköltözött a Vár aljába. A háború után hosszú ideig üres telek árválkodott az épület helyén, aztán elkezdtek rá felhúzni a lakóházakat. És a szobrász felkereste az építész.

Zsidó témájú emléktáblát először 1988-ban csinált, Brüll Alfréd, az MTK legendás megalapítója tiszteletére. A gazdag szállítási vállalkozó vásárolta meg a pályát a futballcsapatnak. Jó apropó volt hozzá az évforduló – Czinder Antal ezúttal az MTK-hoz fordult. Műve a játékosbejárónál figyelmezteti a sportolókat, kinek is köszönhetik többek közt, hogy most ott lehetnek.

Aztán jött a Spinoza-emléktábla. A hely felkapott lett, Czinder pedig összemerkedett a tulajdonossal, Fehér Annával, aki megörülte a tábla ötletének, pénzt is adott a megvalósításhoz, a VII. kerület szintén hozzájárult. Majd elkészült a plakett. Ernst Lajos, a jeles műgyűjtő, mecénás emléket pedig a maga alapította Ernst Múzeum falán őrzi egy tábla, amihez Czinder Antal Keserű Katalin igazgatóval szövetkezett.

Következtek a Wallenberg-emléktáblák. A művész úgy gondolta, jó volna elhelyezni egyet a svéd követőség falán, ahol a diplomata dolgo-

Emléktábla a Gellérthegyen

zott. A Wallenberg Egyesület partner volt a javaslatához. 1994-ben tehát felavatták az első Czinder-féle Wallenberg-emléktáblát a Minerva utca sarkán: ott álltak sorba annak idején az emberek a svéd menlevelekért. Mindazok, akik közreműködtek a kincsnek számító dokumentumok kiadásában, rajta vannak a mementón.

Majd jött 2001, a Benczúr utcai Wallenberg-emléktábla, azon a helyen, ahol a hőst elfogták az oroszok. Nem telt bele tíz év, 2010-ben a brit követőség falán is neki avattak emléktáblát – ott bujkált egy-két héti, az ostrom alatt.

– Nagyra tartom Wallenberget – mondja Czinder Antal. – Tisztelem a bátorságát, ahogyan kiállt az üldözöttekért, és a maga biztonságával nem törődve, számtalan ember életét mentette meg. A magam eszközeivel mindenképpen le akartam róni előtte a tiszteletemet.

Most egy Angelo Rotta-emléktáblát

szetne a Dísz tér 4–5. szám alá, ahol egykor a pápai nunciatúra volt. Reméli, hogy megvalósul a terv, hiszen Rotta apostoli nagykövetként szintén sokak mellett kiállt a második világháborús Budapesten. 1944–1945-ben nagyban hozzájárult, hogy a semleges erők (Portugália, Spanyolország, Svédország, Svájc, Vatikán) és a Nemzetközi Vöröskereszt budapesti kiállítását legalább tizenötezer védlevelet bocsásson ki a magyar zsidók számára, és ellássa őket keresztiségi igazolásokkal. Rotta a Vatikán diplomáciai testületének vezetőjeként többször is felhagyta a tiltakozást a magyar kormányval szemben a zsidók deportálása ellen. 1997-ben kapta meg a Jad Vasemtől a Világ Igaza címet.

– A hősöknek emléket kell állítani, és nem szabad elfelejteni őket – mondja Czinder Antal. – Nekünk, az utókornak ez az egyik legfőbb kötelességünk.

Rados Virág

Folytatjuk Dénes Béla: Ávós világ Magyarországon című könyvének ismertetését, mely magyarul két kiadást ért meg, utoljára 2002-ben jelent meg Schmidt Mária történész magánkiadásában és gondozásában.

A huszadik század középső évtizedei a zsidó történelem legszörnyesebb fordulóihoz asszociálnak. Különösen igaz ez a történelem legatavisztikusabb stációját modellező Magyarországon. Az egyik ilyen színhely a terror jelképévé vált Andrássy út 60., a pincében szenvedett emberek jajkiáltásaitól megszentelt, mára már a Terror Házává avatott múzeum. A fáraó kegyetlensége és hajthatatlansága megteremtette a „Bocsásd el a népem!” frazeológiájának három és fél ezer éves hagyományait, de miféle hagyományok teremtődtek a néri örülettel tomboló diktátor, Rákosi Mátyás regnálása alatt sínylő cionista rabok között? Mit üzennek az utókornak a zsidó „fáraó” által személyesen irányított cionista perek?

„Az éjjeli kihallgatások sem voltak valami szívdertőek” – írja. A koholt vádak középpontjába helyezett ún. „cionista kém-szervezettről” vallják a súlyos cukorbeteg, mozgássérült dr. Dénes Bélát, a „cionista vezért” étlen-szomjan, kialvatlanul éjszakákon át, pihenésképpen egy vizes cellába dugják, valahová a föld alá, ugyanoda, ahová korábban Mindszentyt is, pár év múlva pedig a cionisták akkori ifjú generációját képviselő dr. Engländer Tibort. Mennyire hatott rá az ávós nyomozók zsidósága, meg Rákosié, Geróé, Révaié és a többieké? Ezek, írja, „...már réges-régen nem zsidók. (...) kommunisták. Legföljebb arról lehet szó, hogy cselekedeteikben nem egyszer kiütözik a zsidó származás. De éppen mert ezt ők is jól tudják, (...) megveszekedett ellenségei minden zsidó ügynek. Mindazok, akik az ÁVO börtöneiben raboskodtak, igazolhatják és igazolják is, hogy a zsidóknak még a többiekénél is rosszabb sorsuk volt” – olvasható. Ezt példázza a katolikusnak született, de zsidó származású Riesz István, a szociáldemokratából kommunista miniszter sorsa is, akit az ÁVO-n Farkas Vladimir és dr. Bauer Miklós személyes közreműködésével agyonverték. „Szegény Riesz! Jó humorú, értelmes, tehetséges ügyvéd volt, megszállott futball-drukker. Azt hitte ő is, ha átnyergel a kommunistákhoz, elfeledik sok évtizedes szociáldemokrata múltját.”

A cionizmus a holokauszt utáni zsidóság legnagyobb igazsága.

Amikor 1947-ben a Magyarországi Cionista Szövetség társelnökévé Dénes Béla Rákosival tárgyal, Rákosi ezt mondta: „...ha proletárdiktatúra lesz, vége a cionista mozgalomnak. (...) Vagy én kerülök börtönbe, vagy maga, Dénes elvtárs!” Péter Gábor ávós altábornaggyal két-szer is találkozott. Először 1949-ben, mint kihallgatójával: „Majd megtanul még maga komolyan sírni – mondta a selyeminges, lakkcsizmáz apró férfi”, majd négy évvel később a Fő utcá-

MAGÉN ISTVÁN

Az ÁVO börtönében

Egy cionista orvos emlékiratai (2.)

ban az ÁVO nyomozati osztályán, akkor már Péter Gábor is ugyanolyan rab volt, mint ő.

A pusztítások a korszak történelmi folyamatai. Ha a történelem az emberi fejlődés, a társadalmi haladás, a szabadság apoteózisa, akkor ez a kor a rombolás, a megsemmisülés, a diktátoroké. Fejtegetéseink szempontjából nem közömbös, hogy ebben a pusztításban elengedhetetlen volt az összeütközés zsidók és zsidók között is, hogy a társadalomban végbemenő erkölcsi és lélektani mozgások ezeket az összeütközéseket még kibékíthetlenebbé tették.

Dr. Dénes Béla börtönorvosként a régi Magyarországot figuráit kezelte.

A főorvossal aláírta a Veigelsberg Leó unokájának és a Nyugat egyik alapítójának fiának születését, kémkedés és szociáldemokrata szervezkedés miatt tizenöt évre – ítélte Ignatus Pál rabkórházba rendelését. A vizitőről visszafelé női sírást és kiabálást hall. „Szakasztottam látni dulakodni az örrel. (...) Szegény Emma néni, utoljára a felszabadulás után láttam, akkor a pártban dolgozott.” Kezelte Zsedényi Bélát, aki 1945 után az Ideiglenes Nemzetgyűlés és a Nemzeti Főtanács elnöke volt. Állapota nem tette volna szükségessé, mégis a „tűdősobán” gyógyította a nyilas Szakvály Emilt, Gömbös Gyula volt parancsörtszjtét, később a Szálasi-kormány iparügyi miniszterét, akit a népbíró-ság életfogytiglani kényszermunkára ítél.

„Később aztán, 1953 nyarán, amikor újból a Markóba kerültem, megismerkedtem jó néhány művel és intelligens csendőrtiszttel, velük a kapcsolatot még innét Izraelből is fenntartom.” (Nem lehet kétséges, hogy ezek a szimpatikus csendőrtisztek tevékenyen részt vettek a vidéki zsidóság deportálásában.) A proletárdiktatúra legnagyobb ellensége a katolikus egyház volt, „akiket respektálni és itani kellett” – írja „...szerették volna, ha ebben a munkában segítőtársuk lennék. De nem lettem az!” Megemlíti egy egyszerű, paraszti származású, göcseji tájszóval beszélő ferencet, aki belső bizottságával, lelki erejével ámulatba ejtette meg az öröket is. Megismerteti az olvasót egy jezsuitával, aki nyolc évig ült a legrettegettebb moszkvai börtönben, a Ljubjankában. Igen rossz fizikai állapota miatt átszállították a váci kórházba. Páratlan intelligenciával, képzettséggel rendelkezett, kilenc vagy tíz nyelven beszélt, részletesen ismerte az orosz történelmet, „ő volt az első, akitől azt hallottam, hogy az orosz bolsevista rendszer egyenes folytatása az orthodox egyháznak és gyökerei mélyen a XVI. századig nyúlnak vissza”. Betegjei közé tartozott Horthy szárnysegédje, Magasházy tábornok, aki már jóval túl a hetvenen, Princz ávós alezredes felszólítására, hogy adjon be kegyelmi kérvényt, kijelentette: „Éttől a rendszertől nem kérek és nem fogadok el kegyelmet”, meg a nyilas Rác Jenő, az Imrédy-kormány honvédelmi minisztere, a Magyar Megújulás Nemzetiszocialista Párt-szövetség elnöke, háborús főbűnös, aztán a nyolc évre ítél zsidógyűlölő Kiss Ferenc színész, akinek az első világháborúból visszamaradt fagyási sebeit gyógyította Dénes doktor, a „cionista vezér”. Nyilasokat kezelt lelkiismeretesen, küzdött értük, azokért, akik pár évvel korábban még felkoncolták volna. Megemlíthetjük például az 1944-es zsidótörvények megalkotásában és kivitelezésében tevőlegesen

részt vállaló Antal Istvánt is, Antal Lajos professzor, egyetemi magántanár testvérét.

Orvosi esküjéhez híven soha sem tett különbséget. A tíz évre ítelt Matolcsy Mátyás Miklós agrárközgazdász, a Nyilaskeresztes Front, majd a Nyilaskeresztes Párt volt tagját, aki a Zsidók útja című történelmi hazugságokkal és zsidóellenes uszításokkal teli pamfletjével mérgette a keresztényeket, elsősegélyben részesíti, gyógyszer, kötszer, rendszeres kezeléseket járt ki a számára, akár csak a közbüntényes, sikkasztó Flór Feri számára. Szívélyes kapcsolatot ápol a közbüntényes Perczel Pál rabfőorvossal, akinek diplomája sem volt, meg a nyilas orvossal, dr. Pap Tiborral, aki „Sebész és belgyógyász létere mindenhez értett és vállalt is. Velem szemben végtelenül kedves és lelkiismeretes volt. Minden napra berendelt és húsz-huszonöt percig faradizált. Elsősorban neki köszönhetem, hogy arcom visszanyerte szokott formáját.” A körülmények elképesztőek, a szereplők az abszurd, fejére állított helyzetekben toleránsabbak, összetartóbbak. Pap doktor azt magyarázza, hogy „Szálasi mozgalma (csak) szociális mozgalom volt, meg akarta változtatni a Horthy-féle tehetségtelen és tehetetlen rendszert, mely a súlyos gazdasági és társadalmi kérdések megoldását még csak meg sem kísérelte”, és hogy a nyilasok rémtetteit a közjük befurakodott csőcselék követte el.

A viszonylatok színvakságában átmeneti békejebbet nyújtanak azok, akik néhány évvel azelőtt a cionista orvost még a Dunába lőtték volna. Háborús főbűnösök megszeppent gyerekként magyarázzák bizonyítványukat.

A rabkórház orvosi karához tartozott egy bizonyos dr. Göllner Lajos fogorvos, a szegedi egyetem fogorvosi karának és a szegedi orvosok jobboldali szervezetének egykori vezetője. Egészségügyi kormánykiküldött volt Zágrábban a nyilasuralom alatt. Vele kapcsolatban merül fel Dénesben, „miképpen lehetséges, hogy egy nagy műveltségű, széles látókörű, talpig európai és amellel százszázalékosan becsületes, korrekt, az orvosi pályát nem mesterségre vagy üzletnek felfogó ember antiszemita, sőt nyilas?”

Tévedések? A kemény cionista az átért szenvedések alatt megbocsátóbb lett? Megtéveszhetőbb?

(folytatjuk)

APRÓHIRDETÉS

VEGYES

Üzemorvosi, házi orvosi rendelés Zuglóban, Vezér u. 156. VITA-PHARM. Hétfő-szerda 15-16-ig. Dr. Szigeti Miklós, tel.: 220-0230.

Műfogsorrögzítés miniimplantátumokkal. Bp., Szt. István krt. 4. III. 1. Telefon: 320-4778. www.drivragental.hu és www.mini-implantatum.hu

Manikűr, pedikűr. Hívásra házhoz megyek. 06-20-551-4580.

Otthoni szakápolást vállalunk Budapest területén, szükség esetén egyedi szakorvosi ellátással és gyógyászati segédeszközök helyszínre telepítésével. Együttműködünk a házi orvossal, kórházi szakorvosokkal. Kóser étkezést is biztosítunk. Szakmai működésünk engedéllyel és felelősségbiztosítással rendelkezők. Tartós megrendelés esetén árkedvezményt adunk. E-mail cím: alarmcentrum@alarmcentrum.hu, 24 órás telefon: +36-30-443-1016.

Licites eljárással eladó ingatlanok!

Bp. III., Czetz János u. 67. sz. alatt 30 m²-es garázs. Kiképzési ár: 2 000 000 Ft.

Gyömrőn 730,35 m²-es kastély 9398 m²-es telekkel és 9758 m²-es kerttel. Kiképzési ár: 95 000 000 Ft.

Balatonkenesén közmű nélküli, 604 m²-es telek. Kiképzési ár: 3 900 000 Ft.

Balatonkenesén közmű nélküli, 603 m²-es telek. Kiképzési ár: 3 860 000 Ft.

Balatonkenesén közmű nélküli, 620 m²-es telek. Kiképzési ár: 4 000 000 Ft.

Sárbogárd, Ady Endre úton 38 m²-es, egyszobás, komfortos öröklakás. Kiképzési ár: 3 900 000 Ft.

Göd, Teleki Pál utcában 535 m²-es teleken 53 m²-es, kétszobás, összközműves, teljes lakóingatlan melléképülettel (9,4 m²). Kiképzési ár: 12 000 000 Ft.

Az ingatlanokról a 30-355-9541 vagy a 30-217-3460 telefonszámon lehet érdeklődni munkaidőben.

VIII. kerületi, Blaha Lujza tér mellett, 55 m²-es, pompás lakásomat lakottan fél áron eladnám. Csak megbízható egyének jelentkezését várom. E-mail cím: zsani01@t-online.hu

Az önkéntes munka Izraelben továbbra is folytatódik! Magyar csoport indul augusztus 11-én. Jelentkezés Deutsch Jánosnál: II-jano@freemail.hu, 06-20-233-8454.

ÚJ ÉLET

a Magyarországi Zsidó Hitközségek

Szövetségének lapja

1075 Budapest, Síp u. 12.

Telefon/fax: 322-2829

E-mail: ujelet@bzsh.t-online.hu

Főszerkesztő:

Kardos Péter

Olasz szerkesztő:

Gábor Zsuzsa

Kiadótulajdonos:

Mazsihisz

Előfizetési díjak:

Belföldön: 1 évre 4800 Ft

Külföldre 6800 Ft/év

USA és Izrael: 7500 Ft/év

Az összeg valutában is befizethető az aktuális árfolyamon.

OTP bankszámlaszám:

11707024-22118480

OTP SWIFT kód:

(BIC) OTPVHUHB

IBAN:

HU66 1170 7024 2026 2095 0000 0000

Terjeszti a Magyar Posta Rt. Hírlap

Üzletág, előfizethető a kiadónál.

Postacsekk: 11707024-22118480

Terjesztéssel kapcsolatos reklamációk

intézkedése a 06-(80)-444-444-es ingyenes

zöldszámon.

Szedés, tördelés:

WolfPress Nyomdaipari Kft.

Nyomdai munkák:

mondAe Kft., www.mondat.hu

Felelős vezető: Nagy László

ISSN 0133-1353

Tóthné Hívös Katalin fogtechnikus mester. Fogsorok, hidak készítése, javítása soron kívül. Fogszabályozó, fogfehérítő. Fogászati háttér biztosított. Szolid árak. Mozgáskorlátozottakhoz házhoz megyünk. Hétfégi ügyelet. 1013 Bp., Krisztina krt. 51. fszt. 1. Déli pályaudvarhoz közel. 06-30-222-3016, 06-1-356-9372.

KASTÉLYOK BERENDEZÉSÉHEZ vásárolok nagyméretű, kisméretű festményeket, **EZÜSTTÁRGYKAT**, 12 vagy 6 személyes (akár hiányos) evőeszközöket, cukordobozokat, gyertyatartókat, tálcákat stb., Kovács Margit, Gorka kerámiáit, herendi, meissenit, Zsolnay porcelánokat, régi álló, fali, asztali díszórákat, antik, barokk bútorokat, tabernákulumot, szekretert, reneszánsz dolgozószobát, bronz-, fa-, márványszobrokat (hibásakat is). Teljes hagyatékként első vevőként a legmagasabb árat fizetem, **KÉSZPÉNZBEN**. Díjtalan kiszállás, értékelés, vidékre is. **Üzlet tel.: 201-6188, 06-20-323-4104.**

Társasházak karbantartását, kőművesmunkákat, festést, padlások, pincék, lépcsőházak takarítását vállalom. 06-70-216-0234.

Színes és fekete-fehér nyomtatás, másolás, plakátnyomtatás, könyvnyomtatás, névjegykészítés a Mammot I.-ben, a II., VI., IX. kerületekben. Messinger Miklós, 06-20-934-9523, www.rcontact.hu

Kettő és fél szoba-hallos, összkomfortos, teljesen felújított, I. emeleti, panorámás lakás a Frankel Leó úti zsinagóga közelében eladó. Telefon: +36-30-241-7314, vagy: zsuzsa.csuday@gmail.com. Csak magánszemélyek hívjanak. Irányár: 28,5 millió Ft.

Eladó XIII., Visegrádi utcában, a

metrótól és a piactól 2 percre, szép, déli fekvésű téglaházban 81 m²-es, IV. emeleti, egyedi fűtésű, kétszobás, személyzetis, utcai lakás. 06-30-664-1219.

GÁBOR ESZMERALDA becsüsműgyűjtőnő elsőként, legmagasabb áron, készpénzért vásárol judaikat, továbbá festményeket, csillárt, bronztárgyat, bútorokat, ezüstitárgyakat, tört vagy fazonaranyat, porcelánokat, herendi, meissenit, Zsolnayt, Kovács Margit, Gorka Géza alkotásait is. Egyebeket, órákat, teljes hagyatékat. Kiszállás, értékelés díjtalan, vidékre is. Üzletünk: II. Fő u. 67. Tel.: 06-1-364-7534, 06-30-382-7020.

Idősgondozást, takarítást vállal 60 éves nő gyakorlatlath itthon és külföldön, ottlakással is. +36-30-638-7821, proma@freemail.hu

Idős személy ápolását vállalom Budapesten. 06-30-646-3053.

Vítal-Lux-Dentál Fogtechnika, három nemzedék óta. Allergiamentes biofogorv-készítés, javítás, kerámiahidak, cirkonpótlások, harapásemelő, fogfehérítő sín készítése. Telefon: +36-70-272-4217, web: www.fog-sor.eu

Budapest belvárosában üdüljön fél áron. +36-20-935-4867.

Munkát keres 34 éves fiatal ember angol és héber nyelvtudással, akár külföldön is. +36-70-612-1979.

HÁZASSÁG

Deborah színvonalas társközvetítője szeretettel várja az ismerkedni vágyókat. 06-30-469-9411, 06-1-240-0090.

Salom komoly társközvetítő. Fülöp Zsuzsa. Tel.: 06-20-934-9523. E-mail: zsuzsa194705@t-online.hu

Olvasói levelek

Otthon-találkozó

Megint eltelt egy év. A hódmezővásárhelyi deportált „gyerekek” újra találkoztak.

Már idős emberek vagyunk. Ami velünk történt, azt a tragédiát csak a túlélők tudják átérezni, ez még nagyobb egymáshoz való ragaszkodást jelent.

Nagy pszichológusunk – sajnos már nincs közöttünk – mondta, hogy „megbocsátottam, de felejteni nem tudok”.

Én megbocsátani sem tudok. Mi a gyermekkorunkhoz soha nem tudunk visszafordulni mint erőt adó forráshoz, nekünk túl kellett emelkedni azon, amit gyermekfejjel átéltünk.

Tehát az 1945-ben megalakult „Otthon”, a visszajött társaink, a közösségi élet, ahol gondoskodást, ellátást és a tanuláshoz segítséget kaptunk, ez eredményezte, hogy újra örülni tudunk az életnek, vidámak voltunk. Ez öt évig tartott, majd mindenki ment a maga útjára, más iskolákba, más városokba stb.

A hódmezővásárhelyi hitközségnek köszönhetően idén is finom uzsonna mellett emlékeztünk a régi időkre, az elmúlt esztendőkre, és beszélgettünk a mostani életünkről. Jól éreztük magunkat. 1992-ben találkoztunk először, ez volt a 23. alkalom. Mindenki mély nyomot hagytak az együtt töltött évek.

Sajnos egyre kevesebben vagyunk, de az emlékek összetartó ereje biztosítja, hogy amíg lehet, találkozni fogunk.

Moczóné Kellner Katalin

Szombathelyi gondolatok

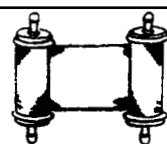
Már több mint tíz éve kísérem figyelemmel a szombathelyi hitközség

tevékenységét. Ott vagyok a holokausztmegemlékezésen, a szabadegyetemen, hallgattam az imát péntek este, többször ültünk egy asztalnál társhitközségekkel – még mielőtt valaki azt hiszi, hogy terített asztalnál ültünk, az nagyon téved, igaz terítve volt, de gondolatokkal, együttműködési javaslatokkal és így tovább –, kitüntetések átadásán örültem együtt a díjazottal, a kiduson hagymával díszített szendvicset ettem jóízűen, együtt gondolkodtunk egy közös havi újságon, láttam és érezkeltem imaházuk, hitközségi házuk szépülését, gazdagodását, közösségük fejlődését. Irigykedtem, de jóleső érzés töltött el.

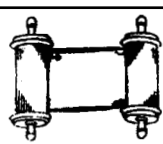
Most is, amikor ott lehettem a hitközség látogatóközpontjának megnyitónapszékén. Irigyeltem őket, láttam a kézzelfogható jövőt, a zsidó és nem zsidó szombathelyi szellemi tőkét, az együttakarást. Éreztem a teremtés, az alkotás gyönyörét, és már láttam a jövő nemzedékének oktatását. Kijelenthetjük és büszkének lehetünk, hogy nemcsak a zsidó közösség gazdagodott, hanem Szombathely, Magyarország, Európa, a világ emberei, akik majd idelátogatnak. Ez alkalom lehetett volna az együtt ünneplésre a Mazsihiszen belül, de kívül is. Még nem késő! Köszönöm neked, szombathelyi hitközség, és nemsokára kirándulás keretében ott vagyunk nálatok, örülni!

Gratulálok Márkus barátomnak, hittestvéremnek, őszinte vagyok, elfog az irigység, hogy ez miért nem Zalaegerszegen született meg! Jelképesen hadd nyújtsak át egy elismerő oklevelet, megérdemled!

Siklósi Vilmos, a zalaegerszegi hitközség elnöke

IMAI DÓK

Templomok	Péntek	Szombat	Péntek	Szombat
	este	reggel	este	reggel
	Aug. 2.	Aug. 3.	Aug. 9.	Aug. 10.
Dohány	18.00	9.30	18.00	9.30
Frankel L. út 49.	18.30	10.00	18.30	10.00
Hegedűs Gy. u. 3.	19.00	9.30	19.00	9.30
Vasvári P. u. 5. (Iubavicsi)	19.30	9.00	19.30	9.00
Thököly út 83.	18.30	9.00	18.30	9.00
Hunyadi tér 3.	19.00	9.00	19.00	9.00
Bethlen tér 2.	19.15	9.30	19.15	9.30
Nagyfuvaros u. 4.	19.00	8.00	19.00	8.00
Rabbiképző-ORZSE (Scheiber S. u. 2.)	18.00	9.00	18.00	9.00
Kazinczy u. 27.	20.00	8.00	19.50	8.00
Alma u. 2.	18.00	8.45	18.00	8.45
Kórház (Amerikai út 53.)	17.30	7.30	17.30	7.30
Páva u. 39.	19.00	9.30	19.00	9.30
Dózsa Gy. út 55.	19.00	9.00	19.00	9.00
Berzeviczy u. 8.	18.00	9.00	18.00	9.00
Károli G. tér 5.	18.30	9.00	18.30	9.00
Visegrádi u. 3.		9.00		9.00
Dessewffy u. 23.	20.00	9.00	19.50	9.00
Teleki tér 22. (szefárd)		8.45		8.45
Pesterzsébet (Zamárdi u. 7.)	17.30		17.30	
Vidéken				
Vác (Eötvös u. 3.)	18.00		18.00	
Kecskemét (Nagykőrösi út 5.)	18.00		18.00	
Székesfehérvár (Várkörút 19.)	18.10		18.10	
Győr (Kossuth L. u. 5.)	18.00		18.00	
Szeged (Gutenberg u. 20.)	18.00	9.00	18.00	9.00
Debrecen (Pásti u. 4.)	19.50	8.00	19.40	8.00
Nyíregyháza (Mártírok tere 6.)	19.50	8.00	19.40	8.00
Miskolc (Kazinczy u. 7.)	18.00	8.00	18.00	8.00
Pécs (Füredő u. 1.)	18.30	10.30	18.30	10.30
Kiskunhalas (Petőfi u. 1.)	18.00		18.00	
Szombathely	18.30		18.30	
Kaposvár (Berzsenyi u. 14.)	18.00		18.00	
Nagykanizsa (Fő u. 6.)	18.00		18.00	
Keszthely (Kossuth L. u. 20.)	18.00		18.00	
Hódmezővásárhely (Szt. István tér 2.)	18.00		18.00	
Siófok (Széchenyi út 4.)	19.00		19.00	

NAPTÁR

Augusztus 2. péntek

Áv. 26.

Gyertyagyújtás 7.58

Augusztus 3. szombat

Áv. 27.

Szombat kimenetele: 9.09

Augusztus 5. hétfő

Áv. 29.

Jom kippur kátán

Augusztus 6-7. kedd-szerda

Áv. 30-Elul 1.

Újhold

Augusztus 9. péntek

Elul 3.

Gyertyagyújtás: 7.48

Augusztus 10. szombat

Elul 4.

Szombat kimenetele: 8.57

Hírek, események röviden

– **Füredi nyaralás.** A Mazsihisz balatonfüredi üdülője az idén augusztus 20-áig tart nyitva. Szeretettel várjuk kedves vendégeinket. A szobák két- és négyágyasak,

fürdőszobával, színes televízióval. Napi háromszori étkezést biztosítunk, valamint figyelembe vesszük egyéni kéréseket is. Jelentkezni lehet a 413-5571-es telefonon a Szociális Osztálynál.

– **Holokauszt Emlékközpont.** Cím: Budapest IX., Páva utca 39. Nyitva: hétfő kivételével naponta 10-18 óra között. Telefon: (1) 455-3333. Honlap: www.hdke.hu. E-mail: info@hdke.hu

Újajta provokáció?

Dob utcai lakásomban nemrég nagy hangzavarral ébredtem éjszakai álmomból, és amikor a nyitott ablakhoz mentem, két ordító férfi látam az úttesten, az egyikük kezében borosüveg volt, a másik pedig mögöttem tántorgott. Amikor az ortodox hitközség székháza elé értem, a borosüveges odakiabált a másiknak, hogy rúgja be az „ortodoxok” kapuját, mire az teljes erőből belerúgott nem a bejárati kapuba, hanem a mellette lévő kóser hűsítő ledűszítőjébe. Utána mindketten hangosan szitkozódva továbbhaladtak a Károly körút felé.

Elfogott a keserűség, valószínűleg azért is, mert éjszaka, álmomból felriadva történt mindez. Nem félttem, hiszen sokkal rosszabbakat is átéltem már 1944-ben, és kissé bódultan is tudtam, hogy a mostani körülmények egészen mások. Mégis önkéntelenül is felidéződtek az akkori emlékek.

Ezt az eseményt egy számomra új, durva provokációnak tekintem. Az elmúlt több mint 50 évben, amióta a környéken lakom, még sosem fordult elő, hogy emberek – akár részegen – hangosan zsidózza végigvonuljanak a Dob utcán.

Az esettel kapcsolatban rövid megjegyzést fűzök Heisler András úrnak, a Mazsihisz újonnan megválasztott elnökének az Új Életben megjelent tájékoztatójához is. Nagyön rokonszenveszek számomra az ott közölt elképzelések a jövőbeni teendőkről, de nem értem, miért nem tett még említést sem az elnök úr a magyar zsidóság egyik legfontosabb, aktuális problémájáról: az egyre durvább antiszemita megnyilvánulásokról a parlamentben és a mindennapi életben. Szerintem a zsidó szervezettek részéről az eddiginél megfontoltabb, gyorsabb, határozottabb, és lehetőleg közösen megbeszélte kiállásokra lenne szükség az antiszemita provokációk ellen.

Vértés István

Domán Ernő írása megjelent Izraelben

Közismert a régi latin szólásmondás, amely így hangzik: „Habent sua fata libelli” (a könyveknek is megvan a maguk sorsa). Domán Ernő főrabbi esetében ez a kéziratra is érvényessé vált.

A történet kezdete 1944. október 20-ára megy vissza. Akkor szedték össze Budapest házaiból a zsidó férfiakat 16 évestől 60 éves korig. Apám akkor töltötte be 58. évét, így őt is elhurcolták. Akik látták törekeny alkatát, meg voltak győződve arról, hogy biztos nem tér vissza többé, mint ahogy az elhurcoltak túlnyomó többsége valóban elpusztult a szörnyű kataklizmában. Ő sok társával együtt Buchenwaldba került, ebbe a hírhedt lágerbe, ahol akkor már sok tízezer rabot – főleg zsidókat – gyilkoltak meg az SS válogatottan kegyetlen pribékjei.

Buchenwald elosztó láger volt, onnan munkára vezényelték a „háftlingeket”. Apám Niederorschelbe került, egy repülőgépgyárba. Magas kora és törekeny alkata miatt biztos elpusztult volna, ha nem segíti tökéletes német nyelvtudása, amit Frankfurt am Mainban, dr. Breuer főrabbi ortodox rabbiképzőjében szerzett. Ez a nyelvtudás nagyon jól jött ott a gyárban, mert a kevés iskolát végzett munkásoknak segített írni, akik Németország más vidékein élő rokonaikkal leveleztek. Ezek között még szerelmes levél is akadt, amit ő az irodalom klasszikusainak idézeteivel tett esztétikailag olvashatóvá. Ezekért a szolgálataiért némi élelemmel látták el, így maradhatott életben.

Amikor az amerikai csapatok 1945. április 11-én a táborhoz értek, a foglyok már napok óta nem kaptak ellátást. Nagyon legyengültek, sokan halaldokoltak. Apám a katonáktól kapott első étkezés után velük ment ellátni magatehetetlen sorstársait. Barakkokról barakkra haladtak, és megegették a szörnyű állapotban lévőket, akik már annyira legyengültek, hogy enni sem tudtak.

Ezután Domán Ernő mint rabbi olyat tett, amire senki nem gondolt akkor, pedig más rabbik és Talmudban jártas emberek is voltak ott a felszabadított lágerben. Bement az SS irodájába, és lemásolta a listájukat, amit a rabokról vezettek. Ebben a listában pontosan

elhelyezte a Jad Vasem Intézetben. Ott ekkorra számos kézirat halmozódott már fel. Nem foglalkoztak velük.

2004-ben megírtam Domán Ernő életének történetét, amelyet a Múlt és Jövő Kiadó gondozott. *Kőbányai Jánossal* tárgyaltam a kiadásáról, és közben „elszóltam” magam, hogy apám megírta buchenwaldi deportálásának történetét ivrit nyelven, ami a

Domán István főrabbi-professor, Meir Shores tanár és Eszter Farbstein igazgató

Jad Vasem Intézetben található. A főszerkesztő felkapta a fejét erre az elszólásra, és kijelentette, hogy addig nem jelenik meg a könyv, míg meg nem szerzi ezt a kéziratot. Kőbányai nem tudta, hogy mire vállalkozik... Több hónapba telt, míg az intézetben elhevertetett kéziratok káoszában – egy magyar származású levéltáros segítségével – megtalálta apám írását. Ezt elküldte nekem. Lefordítottam magyarra a terjedelmes kéziratot. Több időt töltöttem vele, mint az egész 200 oldalas könyv többi részével. Ez az 1956-ban készült visszaemlékezés ugyanis az országban akkor található egyetlen héber klaviatúrás, régi írógépen készült, amin egyes betűk eltömődtek vagy elhomályosodtak. A sűrű sorok néhol egymásba futottak, így az összefüggések kikövetkeztetése is sok időt vett igénybe. De végül mégis sikerült befejezni a fordítást, és a szentírási, valamint a talmudi idézetek pontos helyét az oldalak alján lábjegyzetekkel egészítettem ki. Így apám deportálásának története a Talmud matróza című könyvemben meg is jelent.

Úgy tűnt, hogy az eredeti ivrit kézirat a Jad Vasemben elfekvő, elfeledett visszaemlékezések sorsára jut: befedi a feledés pora...

A „happy end”...

Az idén májusban váratlanul egy expressz értesítést küldött a lakásomra a Posta, hogy Izraelből könyvet küldtek számomra, amelyet a repülőtérről futar hoz el nekem. Ezzel egy időben telefonhívást is kaptam, amelyben egy kedves ismerős – Meir Shores – felhívta a figyelmemet a könyv érkezésére. Meir édesanyja egyébként szintén azok közé tartozik, akik apám listájának köszönhették, hogy újra férjhez mehettek és gyerekeket szülhettek.

A könyv a futar útján valóban megérkezett. Hatalmas formátumú, 940 oldalas kiadvány ivrit nyelven. A címe, „Böszeiter hámadregá”, idézet az Énekek énekéből („A lejtő rejtékében”), és a magyarországi ortodox zsidó soáról szól, valamint a túlélők sorsáról. A szerzője Eszter Farbstein. Kíváncsian lapozgattam benne. Nem értettem, hogy miért tartották olyan fontosnak, hogy külön futárral küldték ki. Amikor az egyik oldalról egyszerre apám fényképe öltik a szemembe! Az a kép, ami a Hunyadi téri és a Páva utcai templomban is található. Most már részletebben kezdem tanulmányozni az impozáns kiadványt. Az első, hosszú rész valóban a holokauszt magyarországi hatásával foglalkozik, különös tekintettel a vallásos zsidóságra. De a továbbiakban a túlélők élménybeszámolóját

közi. Ebben a részben hatalmas teret szentel apám írásának, részletesen elemzi egyes részeit. Mivel tudták, hogy magyarra fordítottam az ő kéziratát, rólam is részletesen ír. Meghívtak a női tanárképző egyetemére (az intézmény ortodox, ezért külön képezik a lányokat), ahol a szerző, Eszter Farbstein az igazgató, és amelynek héber neve „Michlálá Jerusoláim”, vagyis

jeruzsálemi egyetem. Nagy örömmel fogadtak, és egy külön könyvbemutatót szerveztek a részemre. A bemutatóra feleségemmel, Katalival és Vera unokatestvéremmel mentem el. A szerzőigazgató és több professzor fogadott, köztük volt Meir Shores is, aki az egyetem tanára. Az igazgató és a jelen lévő professzorok mind hangsúlyozták, hogy a könyv legértékesebb része apám írása, mert ortodox létére is tudományos igénnyel dolgozta fel buchenwaldi élményeit, belőle tudnak reális képet kapni a náci koncentrációs táborok világról, annak ördögienszisztematikus gonoszságáról, a zsidóságot teljesen megsemmisíteni akaró szándékáról...

A könyvbemutatón felmerült az a javaslat, hogy a holokauszt történelmének tanítását és valóságának bemutatását nagyban elősegítené apám írásának bilingvis, kétnyelvű kiadása.

Domán István

A tanárképző egyetem bejárata

feltüntették a foglyok elhalálozásának (pontosabban meggyilkolásuknak) dátumát. Ezt a terjedelmes, több száz oldalas kitévő listát hazahozta Budapestre. Ezzel óriási szolgálatot tett az özvegyeknek, akik így lehetőséget kaptak, hogy újra férjhez menjenek. Ugyanis a zsidó vallás szabályai szerint ha nincs a férj elhunytáról biztos időpont és tanúk sincsenek, akik látták a halálát, akkor az özvegy nem mehet férjhez, és így gyermekei sem szülehetnek. Tanúk pedig nem akadhattak, hisz azok is elpusztultak, akik vele voltak. Így számos háború után született gyerek a világra jöttét apám listájának köszönhettem. Nem eggyel találkoztam is itt, Magyarországon és külföldön. Egy jó párral most, izraeli látogatásunk idején.

Domán Ernő 1956 tavaszán írta le 1944–45-ös deportálásának emlékeit gyönyörű stílusban, ivrit nyelven, számos idézettel Szentírástunk és a Talmud szövegéből. Amikor apám befejezte a memoárját, a kéziratot átadta Scheiber Sándornak, a rabbiképző igazgatójának. Ő bemutatta apámat Izrael nagykövetségének, aki kivitte magával a terjedelmes írást Izraelbe, és

SPÁNN GÁBOR

Tisá böáv

Hazaérkezett a rabbim rendes évi szabadságáról Izraelből. Ez önmagában nem hírértékű, csupán azért írom le, mert egy zsinagóga számomra rabbija nélkül mindig egy kicsit „árvaház filinget” éreztet. Mindenesetre nekem hiányzott.

Rólunk, zsidókról azt mondják, hogy tudunk és szeretünk „hochmecolni”, hát most én ráerősíték az előéletre. Mint tudjuk, a zsidóság már 5000 éve vár a Messiás érkezésére, és ő rendületlenül szabadságon van, ehhez képest az én rabbim három hete igazán bagatell. Ő hozott és a péntek esti dősbéban elmondott egy történetet, amit a hozzájárulásával most megírok.

Jeruzsálemben érte a tisá böáv, és mint ahogy az izraeli hívők ezrei és az akkor ott lévő turisták zöme, ő is elment a Sírátófalhoz, melynek tere ezen a szomorú ünnepen több ezer embernek adott helyet. A tisá böáv a Második Szentély lerombolásának évfordulója is, és ilyenkor a hívők csoportokba tömörülve leülnek a Kotel előtt a földre, és úgy imádkoznak, egymástól kissé elkülönülve. Az én diaszpórabeli rabbim egy nem betűrt ingben erősen kirútt a marokkói zsidók közül, akikhez beült imádkozni. Nemcsak az előírásosan fekete öltözékben davenolók nézték őt, de ő is a szomszédait. Ekkor lett figyelmes az egyik előtte ülőre, aki ellentétben az átszellemülten imádkozókkal, kezében tartott egy táblagépet. Felháborodott, hogy ameddig hitsorsosai hangosan imádkoznak, ő e-mail írással tölti az időt. Már rá akart szólni héberül, de mindenesetre egy kukkoló óvatosságával feje fölött ránézett a kutyúre. Ekkor derült ki, hogy azon nem e-mail születik, hanem kinagyított betűkkel az aktuális ima fut. A távoli testvér halkan megszólalt: Tudja, uram, hályogos szememmel már nem tudom olvasni az imakönyvet, és ez a gép tudja számomra kellő méretűre nagyítani a szöveget. A rabbi elszégyellte magát, és szinte azonnal kezdett gondolkodni, miféle brócht lehet mondani egy számítógépre.

Ott szokás egyik csoportból átülni a másikba, így vetődött el a pesti rabbi etióp zsidók közé. Az ébenfekete afrikai hittestvérek igen színes kavalkádöt képeztek.

Biztosítani akarjuk a zsidó nép és Izrael Állam létének folytonosságát

Az Ön anyagi támogatása is hozzájárulhat ehhez.

Adakozzon a Keren Hayesodnak, a szervezet, amely Izrael részére gyűjt adományt!

A Keren Hayesod képviseletében minden hónapban Budapestre érkezem. Örömmel elbeszélgetnék Önrel Izrael történelméről és hagyományairól!
Eli Keidar (Kardos), tel. 06-30-715-4136

Izrael támogatása: www.kh-uia.org.il
E-mail: legacy@kh-uia.org.il